

LIETUVOS SOCIALDEMOKRATAI IR STEIGIAMASIS SEIMAS: DALYVAVIMAS RINKIMUOSE, REZULTATAI, FRAKCIJA

DR. GINTARAS MITRULVIČIUS

El. paštas mitrgint@gmail.com

Santrauka

Straipsnyje remiantis įvairiais šaltiniais ir istoriografija aptariama istorinėje literatūroje kol kas pakankamo dėmesio nesulaukę tokie Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) dalyvavimo Lietuvos Respublikos Steigiamojo Seimo rinkimuose aspektai kaip dalyvavimo rinkimuose aplinkybės ir ypatybės, kandidatų sąrašai, rinkimų rezultatai, jų vertinimas ir tomis aplinkybėmis susiformavusi Steigiamojo Seimo Socialdemokratų frakcija.

Reikšminiai žodžiai: Steigiamasis Seimas; Seimo rinkimai (1920 m.); socialdemokratai (Lietuvos); LSDP; Socialdemokratų frakcija.

Įvadas

Anot lietuviškojo konstitucionalizmo istorikų, 1920 m. balandžio 14–16 d. išrinktas Steigiamasis Seimas „buvo ne įprasta parlamentinė institucija, bet institucija, specialiai išrinkta atkurtos valstybės teisi-
niam pagrindams nustatyti“¹. Kaip žinoma, Steigiamojo Seimo arba Konstitucinio Seimo, tarptautinėje terminijoje dar dažnai vadinamo

¹ Maksimaitis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius, 2005, p. 92.

Konstituanta (nuo prancūzų k. žodžio *La Constituante*), pagrindinis uždavinys yra parengti valstybės konstituciją ir ją priimti². Tai yra Steigiamasis Seimas parengia ir priima pagrindinį šalies įstatymą, kuriuo nustatoma valstybės valdymo forma, valdžios institucijų formavimo ir funkcionavimo tvarka bei formos, jų paskirtis, galios, kompetencijos, jų tarpusavio santykiai, taip pat valstybės piliečių turimos teisės, pareigos ir laisvės³. Tokie steigiamieji parlamentai – Konstituantos buvo šaukiami naujiems valstybės „pamatams pakloti“ faktiškai visose po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusiose naujose ar anksčiau turėtą valstybingumą naujai atkūrusiose valstybėse, kaip, beje, ir politinę santvarką pakeitusiose minėtų valstybių teritorijas valdžiusiose valstybėse⁴.

Taigi Lietuvos Steigiamasis Seimas turėjo, Mykolo Römerio žodžiais tariant, „tvirtai organizuoti įsteigtą Lietuvos valstybę ir jos valdžios, ir net jos pačios laikinąjį pobūdį pakeisti tvirtu ir nuolatinės valstybės ir valdžios pobūdžiu, taip sakant ją įteisinti ir stabilizuoti“⁵. Arba, teisės istoriko Mindaugo Maksimaičio žodžiais tariant, „Steigiamasis Seimas, kaip speciali institucija reprezentuojanti steigiamąją Lietuvos tautos galią“ turėjo „galutinai nustatyti atkuriamos Lietuvos valstybės pamatus“⁶. Atsižvelgiant į visa tai atsiranda natūralus Steigiamojo Seimo, kaip „vienos iš reikšmingiausių naujųjų laikų mūsų valstybės kūrimo bei įtvirtinimo institucijų“, turėjusių „didelę reikšmę parlamentarizmo raidai“, vertinimas⁷. Tokia Steigiamojo Seimo

² Kasperavičius, A. Steigiamasis Seimas ir jo oratoriai. *Lietuvos istorijos studijos*. Nr. 12, 2003, Vilnius, p. 37.

³ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2, Chicago, 1986, p. 673.

⁴ Kasperavičius, A. *Min. veik.*, p. 37; Truska, L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius, 2006, p. 17.

⁵ Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 86.

⁶ Maksimaitis, M. Parlamentarizmo teisinis reguliavimas Lietuvoje 1918–1940 metais. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga. Liber Amicorum Česlovui Juršėnui*. Vilnius, 2008, p. 42.

⁷ Šenavičius, A. Lietuvos parlamentarizmo tradicijos: Steigiamasis Seimas. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga...* p. 93.

reikšmė natūraliai lemia istorikų poreikį tyrinėti įvairius šios institucijos genezės, rinkimų, jų rezultatų, darbo, politinės sudėties, politinių frakcijų tarpusavio santykių, priimtų sprendimų aspektus.

Šio straipsnio objektas yra toks su Steigiamuoju Seimu (toliau – St. Seimu), jo rinkimais bei jų rezultatais susijęs to meto Lietuvos politinės istorijos aspektas kaip Lietuvos socialdemokratų partijos dalyvavimas St. Seimo rinkimuose. Kaip žinoma, parlamento, kaip aukščiausios valdžios institucijos, idėja, nors tiesiogiai tai ir nebuvo paminėta, tačiau išplaukė iš 1896 m. priimtos pirmosios LSDP programos politinių reikalavimų dalies, iš pirmų dviejų būsimos demokratinės respublikos „konstitucijos pamatų“ punktų, kuriuose buvo pasisakyta už visuotinio, slapto, lygaus ir tiesioginio balsavimo principą „prie visokių rinkimų“, už proporcinę rinkimų sistemą ir „žmonių renkamą valdžią“⁸.

1905 m. sausio mėnesį išleistame LSDP atsišaukime manifešte jau randame ir konkrečiai suformuluotą parlamento – Seimo Vilniuje reikalavimą⁹, kuris tų pačių 1905 m. balandį LSDP laikraštyje „Darbininkų balsas“ jo redaktoriaus A. Janulaičio buvo transformuotas į „Lietuvos Įsteigiamojo Seimo“ reikalavimą¹⁰. 1905 m. vasarą išleistame ir rudenį platintame garsiajame „Lietuvos socialdemokratų partijos manifešte“ jau visos LSDP vardu pasisakyta už „Lietuvos gyventojų visuotiniu, tiesiu, lygiu ir slaptu balsavimu, neskiriant tautos, tikėjimo ir lyties“ išrinkto Įsteigiamojo Seimo Vilniuje sušaukimą. Taip pat buvo pateikta detali minėtam Seimui priimti reikalingų sprendimų ir veiksmų programa, susidedanti net iš 28 punktų¹¹.

Pralaimėjus revoliucijai, partijos viduje laimėjus „autonomistų srovei“ ir LSDP pradėjus pasisakyti už Lietuvos autonomiją Rusijos

⁸ *Programas lietuviškos socialdemokratiškos partijos*. Tilžė, 1896, p. 9.

⁹ [Janulaitis, A.] *Lietuvmečiai. Darbininkų balsas*. 1905, Nr. 2, p. 43.

¹⁰ [Janulaitis, A.] *Įsteigiamasis Rusijos Seimas ir Lietuvos Seimas. Darbininkų balsas*. 1905, Nr. 4, p. 108.

¹¹ Žr.: Priedas Nr. 2. *Lietuvos socialdemokratų partijos manifestas*, Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston. 1964, p. 333–338.

sudėtyje, ši autonomija, socialdemokratų supratimu, privalėjo turėti Seimą Vilniuje. Pirmojo pasaulinio karo metais LSDP iškėlus nepriklausomos demokratinės respublikos reikalavimą, jį platinančiuose nelegaliuose socialdemokratų atsišaukimuose buvo aiškinama, kad „Lietuvos reikalai turi būti valdomi demokratiškai išrinkto Seimo Vilniuje“ ir kad „laisva demokratinė Lietuva bus tvarkoma savo žmonių išrinkto Seimo ir jo valdomos valdžios“¹².

1917 m. Lietuvoje veikę lietuvių socialdemokratai vėl aiškiai pasisakė už tai, kad būsimos Lietuvos valstybės vidaus politinę santvarką ir jos santykius su kaimynais tegali nustatyti St. Seimas, demokratiškai išrinktas visų Lietuvos piliečių. Tokios principinės pozicijos laikėsi ir Lietuvos Taryboje dirbę socialdemokratai S. Kairys ir M. Biržiška. Ypač tai jie pabrėžė 1918 m. liepos mėnesį, kai, protestuodami prieš Lietuvos Tarybos sprendimus paskelbti Lietuvą monarchija ir išrinkti karaliumi Wilhelmą von Urachą, traktuodami šiuos Lietuvos Tarybos (tuo metu jau pasivadinusios Lietuvos Valstybės Taryba – LVT) nutarimus kaip Lietuvių konferencijos politinės rezoliucijos dėl Lietuvos ateities bei Vasario 16-osios akto pažeidimus ir kaip St. Seimo galių uzurpavimą, pasitraukė iš LVT darbo¹³.

Tiek vėliau 1918 m., tiek 1919 m. socialdemokratai (tie, kurie po 1918 m. pabaigos – 1919 m. pradžios LSDP krizės liko ištikimi LSDP ir europinės socialdemokratijos ideologinei tradicijai) nuolat reikalavo kiek galima greičiau organizuoti St. Seimo rinkimus¹⁴. Deja, iš pradžių dėl Vokietijos okupacinio režimo, vėliau dėl prasidėjusių kovų su bolševikais, lenkais ir bermontininkais už Lietuvos valstybės nepriklausomybę nebuvo galimybės suorganizuoti St. Seimo rinkimų nei 1918 m. antroje pusėje, nei beveik per visus 1919 metus. St. Seimo

¹² Mitrulevičius, G. *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybingumo kūrimu*. Vilnius, 2017, p. 257–258, 286–287.

¹³ Apie socialdemokratų nuoseklų pasisakymą už St. Seimą 1917–1918 m. žr.: *ten pat*, p. 318, 320, 323, 326, 356–357, 364–365, 367–368, 370–371, 381–382, 384, 386.

¹⁴ *Ten pat*, p. 563–564, 566, 568–572, 574, 588 etc...

rinkimų įstatymas buvo LVT priimtas tik 1919 m. spalio 30 dieną. „Vyriausybės žiniuose“ jis buvo paskelbtas gruodžio 2 d., o valstybės Prezidentas A. Smetona rinkimų datą (1920 m. balandžio 14 ir 15 d.) paskyrė 1920 m. sausio 12 dieną¹⁵.

Taigi, kaip matome, Lietuvos socialdemokratams XX a. pradžioje ir ypač Pirmojo pasaulinio karo metais nuolatos ir nuosekliai kėlė St. Seimo sušaukimo idėją. Šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip socialdemokratams sekėsi dalyvauti jų ilgai siekto St. Seimo rinkimuose.

Straipsnio tikslas – remiantis įvairiais istorijos šaltiniais ir istoriografija, aptarti ir išanalizuoti tokius aspektus kaip Lietuvos socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimuose aplinkybės ir ypatybės, kandidatų sąrašai, gauti rezultatai, jų vertinimas ir tomis sąlygomis susiformavusios Socialdemokratų frakcijos sudėtis. Kad būtų įgyvendintas šis tikslas, straipsniui keliami tokie uždaviniai:

1) išsiaiškinti socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimų kampanijoje aplinkybes ir ypatybes;

2) įvairiais aspektais apibūdinti St. Seimo rinkimuose dalyvavusių LSDP narių sąrašus ir kandidatus;

3) aptarti St. Seimo rinkimuose socialdemokratų gautus rezultatus parodant ir apibūdinant juos tiek apibendrintu visos rinkimuose dalyvavusios Lietuvos teritorijos aspektu, tiek ir atskirų apskričių bei atskirų rinkimų apygardų aspektu;

4) parodyti, kaip patys to meto lietuvių socialdemokratams vertino St. Seimo rinkimus ir jų rezultatus (tai yra naudinga norint geriau pažinti ir suprasti autentiškas to meto socialdemokratų ideologines-politines nuostatas);

5) įvairiais aspektais apibūdinti į St. Seimą išrinktus socialdemokratų atstovus ir visą Socialdemokratų frakciją.

Reikia pabrėžti, kad straipsnyje nebus aptariama rinkimų į St. Seimą LSDP programa. Bendroji partijos programa ir bendrai ideo-

¹⁵ Truska, L. *Min. veik.*, p. 18.

loginės-programinės nuostatos, kuriomis partija vadovavosi 1919 m. rudenį – 1920 m. pavasarį, yra pristatyta straipsnio autoriaus monografijos, skirtos Lietuvos socialdemokratijos ideologinei-politinei raidai 1914–1919 m., paskutiniame skyriuje¹⁶. O kad būtų buvusi kokia nors speciali partijos rinkimų programa, tokių žinių rasti nepavyko. Kaip žinome ir kaip matysime iš straipsnio, socialdemokratų veikla St. Seimo rinkimų kampanijos metu susidūrė su valdžios vykdomais varžymais. Partijos laikraščio leidimas iki pat rinkimų buvo uždraustas. Pati partija, kaip pabrėžta ir straipsnyje, buvo ką tik pradėjusi atsikurti. Matyt, visa tai ir lėmė, kad socialdemokratai neturėjo kokios nors specialios rinkimų programos.

Apibūdinant straipsnio problematikos tyrimų būklę reikia pasakyti, kad istoriografijoje yra šiek tiek apibendrintai (kartais labai glaustai ar tik fragmentiškai) rašyta ir beveik visais tais (bet ne visais) Lietuvos socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimuose aspektais, kurių nagrinėjimas yra nurodytas šio straipsnio uždaviniuose ir kurių aptarimas apskritai yra šio straipsnio tikslas. Pavyzdžiui, apie tai glaustai ir apibendrintai rašoma šio straipsnio autoriaus tekste, skirtame socialdemokratų veiklai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927 metais aptarti¹⁷. Itin glaustai ir fragmentiškai apie kai kuriuos šio straipsnio problematikos aspektus užsimenama išėivijos lietuvių socialdemokrato J. Vilčinsko istorinėje apybraižoje, skirtoje lietuviškosios socialdemokratijos raidai¹⁸, taip pat nedideliuose istorikų D. Blažytės-Baužienės ir V. Kašauskienės straipsniuose, parengtuose kaip konferencijų pranešimai ir

¹⁶ Mitrulevičius, G. *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais*, p. 725–733 (apie LSDP programą), p. 739–744, 749 (bendrai apie ideologines nuostatas), taip pat p. 716–724 (apie to meto Lietuvos politinės raidos vertinimus 1919 m. rudenį „Socialdemokrate“).

¹⁷ Mitrulevičius, G. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927. Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 63–66.

¹⁸ Žr.: Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga*. London, 1985, p. 125–126.

skirtuose LSDP frakcijai St. Seime bei jos nuostatomis Konstitucijos priėmimo procese¹⁹.

Be to, atskiri šio straipsnio problematikos aspektai labai glaustai, apibendrintai arba fragmentiškai yra apibūdinti ar tik paminėti istorikų ir kitų autorių tekstuose arba tekstų fragmentuose, skirtuose įvairių Lietuvos partijų kartu paėmus dalyvavimui St. Seimo rinkimuose (S. Noreikienės, A. Jakubčionio straipsniai²⁰), tekstuose, skirtuose St. Seimui apskritai (V. Daugirdaitės-Sruogienės, L. Truskos, A. Šenavičiaus tekstai²¹), ir tekstuose, skirtuose tarpukario Lietuvos istorijai²², Lietuvos Seimų istorijai²³, lietuviškų partijų istorijai²⁴, moderniojo Lietuvos valstybingumo sukūrimo istorijai²⁵, taip pat ir įvairiuose itin bendro pobūdžio to meto Lietuvos istorijos apibūdinimuose.

Tačiau, apskritai paėmus, straipsnyje nagrinėjama problematika tiek visumos, tiek atskirų jos aspektų (straipsniui keliamų uždavinių) požiūriu tikrai nėra pakankamai ištyrinėta. Pavyzdžiui, istorikų dėmesio beveik nėra sulaukę tokie LSDP santykio su St. Seimo rin-

¹⁹ Žr.: Blažytė, D. Socialdemokratų frakcija Steigiamajame seime. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 43; Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatomis Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje. Konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1998, p. 89.

²⁰ Noreikienė, S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926). I. Steigiamojo Seimo rinkimai, *MADA*. 1978. T. 1 (62), p. 89–101; Jakubčionis, A. Politinės partijos Steigiamojo Seimo rinkimuose. *1920–1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai, aplinkybės*. Vilnius, 2000, p. 20.

²¹ Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975, p. 26–27, 41; Truska, L. *Min. veik.*, p. 22, 24–26; Šenavičius, A. *Min. veik.*, p. 98.

²² Žr.: *Lietuvos istorija. X tomas. I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2013, p. 466–473; *Nepriklausomos Lietuvos istorija*. Chicago, 1992, p. 31–41; *Klasės ir politinės partijos*. Vilnius, 1978, p. 129–131.

²³ Blažytė-Baužienė, D; Tamošaitis, M; Truska, L. *Lietuvos Seimo istorija XX–XXI a. pradžioje*. Vilnius, 2009, p. 49, 51, 53.

²⁴ Bložė, M. Politinių partijų susikūrimas ir jų veikla Nepriklausomoje Lietuvoje. *Lietuvos partijos bei partinė sistema*. T. 1. Kaunas, 1997, p. 57.

²⁵ Čepėnas, P. *Min. veik.*, p. 676, 679.

kimais ir jų rezultatais aspektai kaip rinkimuose dalyvavusių socialdemokratų kandidatų sąrašų ir pačių kandidatų apibūdinimas, kaip patys socialdemokratai vertino savo dalyvavimą St. Seimo rinkimuose ir apskritai šiuos rinkimus bei jų rezultatus.

Galima teigti, kad, išskyrus bendrus lakoniškus rinkimų rezultatų visos Lietuvos mastu apibendrinimus, dėmesio nėra sulaukęs ir socialdemokratų gautų rezultatų St. Seimo rinkimuose aptarimas, išskyrus daugiau ar mažiau glaustus, viena vertus, vėlgi apibendrintus, o kita vertus, fragmentiškus apibūdinimus, ir lietuvių socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimų kampanijoje aplinkybių bei ypatybių aptarimas²⁶. Nors apie socialdemokratų, išrinktus į St. Seimą, ir jų sudarytą frakciją įvairiais aspektais istoriografijoje ir yra šiek tiek rašyta²⁷, tačiau ir šis straipsnyje nagrinėjamas aspektas taip pat dar reikalauja išsamesnio aptarimo.

Žodžiu, galima teigti, kad tai, jog šiame straipsnyje nagrinėjami Lietuvos socialdemokratų santykio su St. Seimu klausimai iki šiol nėra deramai ištyrinėti ir aptarti istorinėje literatūroje, ir yra vienas iš motyvų (šalia savotiško proginio motyvo – 2020 m. minėsime St. Seimo išrinkimo ir darbo pradžios šimtmetį), lėmusių šio straipsnio temos, objekto ir tikslo pasirinkimą.

Rengiant straipsnį buvo remtasi įvairiais istorijos šaltiniais (spauda, publikuoti ir archyviniai dokumentai, atsiminimai), istorikų tekstais, taikyti istorinis, lyginamasis, analizės ir sintezės metodai.

²⁶ Žr.: Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 96–100; Mitrulevičius, G. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927*, p. 65–68; Vilčinskas, J. *Min. veik.*, p. 130–132.

²⁷ Žr.: Pakalka, J. Steigiamojo Seimo Lietuvos socialdemokratų (LSDP) frakcija. *Mintis. Politikos ir kultūros žurnalas*. London. 1971, p. 68–84; Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 41, 43, 47; Vilčinskas, J. *Min. veik.*, p. 125–126; Blažytė, D. *Min. veik.*, p. 43; Kašauskienė, V. *Min. veik.*, p. 89; Mitrulevičius, G. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927*, p. 65–66; Truska, L. *Min. veik.*, p. 26.

Lietuvos socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimų kampanijoje aplinkybės ir ypatybės

Prieš pradėdant konkrečiai kalbėti apie socialdemokratų dalyvavimą St. Seimo rinkimų kampanijoje pirmiausia reiktų (tam, kad būtų su kuo palyginti socialdemokratų dalyvavimą) glaustai apibūdinti pagrindines šioje rinkimų kampanijoje dalyvavusias politines jėgas.

Taigi, nors St. Seimo rinkimuose dalyvavo net 31-as partijų, organizacijų ir nepartinių „susigrupavimų“ sąrašas, tačiau pagrindinė kova rinkimų kampanijoje, kaip žinoma, vyko tarp įtakingiausių tuo metu lietuvių politinių jėgų: iš vienos pusės – Krikščionių demokratų bloko, į kurį įėjo Lietuvos krikščionių demokratų partija (LKDP), Lietuvos ūkininkų sąjunga (LŪS) ir Lietuvos darbo federacija (LDF), iš kitos pusės – Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos (LSLDP) ir Lietuvos valstiečių sąjungos (LVS) bloko²⁸.

Lietuvos krikščionių demokratų partija (LKDP) aktyviai rengtisi St. Seimo rinkimams pradėjo jau nuo 1919 m. rugpjūčio mėnesį vykusios konferencijos. Jau tuo metu 50 skyrių ir apie 9000 narių turėjusi LKDP, intensyviai rengdamasi rinkimams, stengėsi plėsti savo įtaką tiek tarp darbininkų, tiek tarp ūkininkų. Tuo tikslu 1919 m. rugsėjį ir gruodį buvo įkurtos su LKDP glaudžiai susijusios, LKDP atžvilgiu labai artimos minėtos LDF ir LŪS. Pirmoji, ką tik susikūrusi, jos pačios duomenimis, turėjo 5000 narių²⁹. 1920 m. pradžioje pati LKDP

²⁸ Žr.: Seimo rinkimai, *Lietuvos statistikos metraštis*. T. 1, 1924–1926. Kaunas, 1927, p. 72–73; Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 25–36; Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 89–101; Čepėnas, P. *Min. veik.*, p. 677–79; Jakštas, J. *Min. veik.*, p. 31–41; Truska, L. *Min. veik.*, p. 20–24; Blažytė-Baužienė, D.; Tamošaitis, M.; Truska, L. *Min. veik.*, p. 46–50.

²⁹ Žr.: Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 93–94; Čepėnas, P. *Min. veik.*, p. 677; Truska, L. *Min. veik.*, p. 22–23; Jakubčionis, A. *Min. veik.*, p. 18. Plačiau žr.: Bučelis, D. Lietuvių krikščionių demokratų partijos sukūrimas ir jos raida 1917–1920 m., *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis X*. Vilnius: Katalikų akademija, 1996, p. 551, 556–559; Svarauskas, A. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius, 2014, p. 77–79, 89–90, 95 etc...

turėjo net 58 skyrius. Socialdemokratai, kaip matysime, tuo metu iš viso neturėjo savo spaudos, o Krikščionių demokratų blokas leido net ne vieną, o ištisą virtinę spaudos leidinių: „Laisvė“, „Ūkininką“, „Darbininką“, „Vienybę“³⁰. Istoriografijoje nurodoma, kad 1919–1920 m. LKDP, neišsamiais duomenimis, išleido 25 nedidelės apimties knyges politinėmis temomis, daugelyje jų buvo siekiama „pakirsti konkuruojančių politinių partijų įtaką“³¹.

Savo agitacijoje per St. Seimo rinkimų kampaniją krikščionys demokratai mokėjo prisitaikyti prie įvairių socialinių sluoksnių, programoje daug dėmesio skyrė žemės, darbininkų klausimams ir net, istorikės S. Noreikienės žodžiais tariant, „negailėjo aštrių žodžių išnaudotojų klasių – dvarininkų ir buržuazijos – adresu“, „nevensgė deklaracijų prieš kapitalistinę santvarką“³².

Istorių yra pažymimas ir toks katalikiškame valstietiškame krašte palankus krikščionims demokratams veiksnys kaip kad Bažnyčios ir jos vadovybės dalyvavimas politinėje agitacijoje³³.

St. Seimo rinkimuose pagrindinis Krikščionių demokratų bloko konkurentas buvo tuo metu opozicijoje esantis Valstiečių liaudininkų blokas, kurį sudarė LSLDP ir LVS. Šis blokas, nors neturėjo įtakingos Lietuvoje Katalikų Bažnyčios paramos ir tokių materialinių galimybių kaip Krikščionių demokratų blokas ir taip pat susidūrė su tam tikrais valdžios vykdomais jų politinės raiškos varžymais³⁴, tačiau pasižymėjo tuo, kad viena iš bloko sudedamųjų dalių – LVS – buvo masinė organizacija. Jau 1919 m. balandžio 26–27 d. vykusiam LVS suvažiavime, anot LVS laikraščio „Lietuvos ūkininkas“, dalyvavę delegatai atstovavo keturiolikai LVS kuopų, kuriose buvo 758 nariai. 1919 m. rugsėjo 21 d. LVS centro komitete vykusiam posėdyje buvo

³⁰ Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 93; Jakubčionis, A. *Min. veik.*, p. 18.

³¹ Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 93.

³² Svarauskas, A. *Min. veik.*, p. 80; Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 94.

³³ Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 93; Jakštas, J. *Min. veik.*, p. 35; Truska, L. *Min. veik.*, p. 22–23.

³⁴ Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 95.

nurodyta, kad LVS tuo metu turėjo apie 50 kuopų, kurios telkė kelis tūkstančius narių³⁵.

LVS labai aiškiai identifikavosi su šalies gyventojų dauguma, ir ne tik pavadinimu. Be to, būdama organizaciniu požiūriu stipresniąja Valstiečių liaudininkų bloko organizacija, ji ideologiškai ir programiškai buvo veikiama bloko kairesnės partnerės LSLDP, kuri buvo savotiška ideologinė LSDP konkurentė. Mat LSLDP tuo metu dalyvavo atkurto II Internacionalo veikloje³⁶ ir laikė save, kaip buvo rašoma 1920 m. jų laikraštyje „Darbas“, „vienintele Lietuvos socialistų organizacija, priklausančia socialistų Internacionalui“ ir „vienintele partija, kuri stovédama ant tarptautinio socializmo pagrindų nė valandélės neatsitolino nuo demokratijos idealų bei jos dėsnių ir visuomet, gindama darbo žmonių reikalavimus, gynė, gina ir gins lietuvių tautos teises“³⁷.

Taigi vienydamas savyje daug narių turinčių LVS ir bloke ideologiškai dominavusią LSLDP, turédamas spaudą ir tokių ryškių lyderių kaip M. Sleževičius ir K. Grinius, Valstiečių liaudininkų blokas buvo rimtas konkurentas socialdemokratams kovoje dėl rinkėjų, kurie potencialiai galėjo nepalaikyti dešiniųjų partijų, balsų. Nors pats šis rinkimų blokas, kaip liudija žvilgsnis į jį sudarančių politinių jėgų laikraščius „Darbas“ ir „Lietuvos ūkininkas“, savo rinkimų kampaniją grindė oponavimu ne, kaip matysime, tuo metu palyginti silpnais, į sudėtingą padėtį patekusiems ir darbininkų klasei pretenduojantiems atstovauti socialdemokratams, o oponavimu krikščionims demokratams ir kova su jais dėl šalies gyventojų daugumą sudariusių valstiečių balsų.

Apibūdinę pagrindines St. Seimo rinkimų kampanijoje konkuravusias politines jėgas, pereikime prie pagrindinio šio skyrelio

³⁵ Stakeliūnaitė, D. *Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje – 1926 m.: parlamentinė veikla*. Daktaro disertacija. Kaunas, 2000, p. 34–35.

³⁶ Žr., pvz.: A. R. Iš Internacionalo darbuotės. *Darbas*. 1920 04 04, Nr. 25, p. 2.

³⁷ Gegužės 1 d. *Darbas*. 1920 05 01, Nr. 32, p. 1.

klausimo, tai yra klausimo, kokios buvo LSDP veiklos galimybės ir aplinkybės prasidėjus St. Seimo rinkimų kampanijai.

Taigi, reikia konstatuoti, kad LSDP partinės organizacinės struktūros plėtros ir narių skaičiaus aspektais buvo nepalyginamai silpnesnė partija negu kad į Krikščionių demokratų ir Valstiečių liaudininkų blokus įėjusios partijos, visų pirma, lyginant su LKDP ir LVS. Kaip žinoma, 1917 m. – 1919 m. pradžioje lietuviškoji socialdemokratija (kaip ir nemažo skaičiaus kitų šalių socialdemokratinė judėjimų) patyrė keletą rusiškojo bolševizmo poveikio bangų. Dėl to nuo jos atsiskyrė ir komunistais virto mažesnės ar didesnės lietuvių socialdemokratų grupės, paveiktos šio proceso ir patyrusios probolševikinę-prokomunistinę evoliuciją³⁸.

Paskutinė iš minėtų bolševizmo poveikio bangų pasireiškė 1918 m. pabaigoje – 1919 m. pradžioje LSDP idėjine-politine bei organizacine krize ir susiskaldymu, taip pat ir tuo, kad viena iš LSDP srovių (beje, viešai besireiškusi visos partijos vardu) 1919 m. sausio pabaigoje – vasario mėnesį paskelbė, jog LSDP pasivadina Lietuvos komunistų partija (vadinamoji A. Domaševičiaus LKP). Po jos išreikšto, bet neįvykusio siekio susijungti su LBKP ir dėl to, kad lenkams užėmus Vilnių ši grupė visiškai pakriko, lietuviškajam socialdemokratiniam judėjimui ir LSDP 1919 m. toliau teatstovavo tik nedidelė grupelė socialdemokratų su J. Pakniu ir S. Kairiu priešakyje, įėjusiais į M. Sleževičiaus vadovaujamas Lietuvos laikinąsias vyriausybes, kovojusias su bolševikais³⁹.

Ši grupelė 1919 m. rudenį, esant beveik visiškam LSDP organizaciniam suirimui, jai priklausantiems asmenims patiriant aršų nelegaliai veikusių komunistų puolimą, o nuo spalio mėnesio ir tam tikrus val-

³⁸ Glaustai apie tai žr.: Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratams iki Steigiamojo Seimo, *Socialdemokratams Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 53–59. Plačiau žr.: Mitrulevičius, G. *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais...* p. 388–548, 614–693.

³⁹ *Ten pat*, [atitinkamai] p. 59–60 ir p. 614–693.

džios trukdymus, pradėjo partijos organizacinio ir politinio veikimo atkūrimo procesą. Kaip 1925 m. LSDP XII suvažiavime, apibūdinamas partijos organizacinę raidą nuo 1919 m. iki 1925 m., tvirtino vienas iš partijos lyderių K. Bielinis, 1919 m. antroje pusėje – 1920 m. pirmoje pusėje LSDP tebuvo tik „būrelis draugų“⁴⁰.

Taigi turėdami mintyje 1918 m. pabaigos – 1919 m. pradžios LSDP idėjinės-politinės ir organizacinės krizės pasekmes partijai ir kokia buvo partijos organizacinė būklė St. Seimo rinkimų kampanijos metu, matyt, iš tiesų galime pritarti istoriografijoje išsakytoms mintims, kad LSDP per St. Seimo rinkimų kampaniją „išgyveno kūrimosi stadiją“⁴¹. Be jokios abejonės, tokios aplinkybės traktuotinos kaip itin nepalankus veiksnys partijos sėkmingam dalyvavimui St. Seimo rinkimuose.

Sėkmingam LSDP dalyvavimui nebuvo palankūs ir tokie veiksniai kaip nedidelis šalies industrializavimo ir urbanizacijos laipsnis, agrarinis, valstietiškas krašto pobūdis, didelis gyvenančių kaime ir dirbančių žemės ūkyje skaičius ir menkas pramonės darbininkų skaičius. Kaip žinoma, 1923 m. vykusio visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, paaiškėjo, kad Lietuvoje (be Lietuvos Respublikai tuo metu nepriklausiusio Vilniaus krašto ir be Klaipėdos krašto) 84,2 proc. gyventojų gyveno kaime (miestu buvo laikoma gyvenvietė, turinti bent 2000 gyventojų), o žemės ūkyje dirbo 76,7 procento⁴². Pramonėje dirbo tik 6,4 proc. (sulisiekimo ir ryšių sistemoje – 1,1 proc., prekyboje – 2,5 proc., valstybės ir visuomeninėse įstaigose – 3,2 proc., kituose sektoriuose – 10,1 proc.) Lietuvos gyventojų⁴³.

Taigi Lietuva buvo valstietiškas, tai yra žemės ūkio, kraštas. O socialdemokratinio judėjimo socialinis pagrindas (socialinė bazė)

⁴⁰ Žr.: *Partijos organizacinės darbuotės apžvalga 1924–1925 metais*, LCVA, f. 937, ap. 1, b. 34, l. 29.

⁴¹ Truska, L. *Min. veik.*, p. 22.

⁴² *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 m.*, p. 12.

⁴³ *Ten pat.*

XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje, kaip kad gerai yra žinoma, buvo darbininkija. Tačiau ir dėl šios negausios darbininkijos (ypač dėl kaimo darbininkijos) interesų išreiškimo ir atstovavimo socialdemokratams teko varžytis ne tik su komunistais, į kurių puolimą socialdemokratų atžvilgiu netrukus atkreipsime dėmesį, bet ir su LDF, kuri 1919 m. pabaigoje – 1920 m. pradžioje kaip organizacija buvo gerokai stipresnė už LSDP. Anot istoriko A. Svarausko, pradedant St. Seimu, LDF buvo panaudota kaip „katalikų politinės srovės atšaka, skirta įgyti darbininkų balsų“⁴⁴.

Taigi, to meto Lietuvos socialinio ir ekonominio išsivystymo būklė bei socialinė struktūra nesudarė prielaidų LSDP sėkmingai dalyvauti St. Seimo rinkimuose. Su agrariniu-valstietišku-kaimišku krašto pobūdžiu buvo susiję ir kiti sėkmingam socialdemokratų dalyvavimui St. Seimo rinkimuose nepalankūs veiksniai kaip didelė Katalikų Bažnyčios įtaka Lietuvoje ir katalikiškai konservatyvus daugelio šalies gyventojų mentalitetas⁴⁵.

Toliau apibūdinant LSDP dalyvavimo St. Seimo rinkimų kampanijoje aplinkybes, o ir apskritai jos to meto veiklos – raiškos ypatybes, reikėtų pabrėžti, kad esant anksčiau ką tik minėtoms objektyvioms LSDP didelę įtaką įgyti neleidžiančioms, nuo Lietuvos socialinio ir ekonominio išsivystymo priklausančioms aplinkybėms ir tuometinei LSDP organizacinei būklei, socialdemokratams nebuvo taip lengva veikti ir įgyti įtaką ir tarp tų negausių miesto darbininkų, dėl kurių komunistai vedė aršią idėjinę-politinę kovą su jais.

Jau vien žvilgsnis į tik beatsikuriančios LSDP ir atskirų jos veikėjų „vertinimą“ – smarkų puolimą to meto komunistinėje spaudoje, jų vadinimą visokiausiais „social-pardavikais“, „social-išdavikais“, „social-parsidavėliais“, „darbininkų priešų tarnais“, „buožių agentais darbininkų eilėse“ ir panašiai⁴⁶ – leidžia visiškai pritarti K. Bielinio

⁴⁴ Svarauskas A. *Min. veik.*, p. 90 etc.

⁴⁵ Žr., pvz.: Jakštas, J. *Min. veik.*, p. 30–31.

⁴⁶ Žr.: Bevardis, M. [Angarietis, Z.] Atsikelia iš numirusių. *Komunistas*, 1919 08

1925 m. LSDP XII suvažiavime išsakytai minčiai, kad komunistai 1919 m. rudenį „kiekviename žingsnyje žemino“ LSDP vardą, „plūdo“ atskirus socialdemokratų veikėjus ir „žadino Lietuvos darbininkuose greito ir tikro laimėjimo Maskvos durtuvų pagalba“ dvasią⁴⁷.

LSDP organizacinį atsikūrimą ir veikimą, drauge ir dalyvavimą St. Seimo rinkimų kampanijoje sunkino ir tai, kad tuo metu, anot čia cituoto K. Bielinio pranešimo, ir „susikūrusiose profesinėse sąjungose, jų viršūnėse vyravo ir toji pat [komunistinė – G. M. pastaba] demagogija [socialdemokratų atžvilgiu – G. M. pastaba] ir darbininkų jėgų skaldymas“⁴⁸. Kaip vėliau savo atsiminimuose rašė K. Bielinis, „bolševikai pralaimėję Pabaltijo valstybių gražinimo į Rusiją bylą karo lauke, turimas ir tinkamas jėgas perkėlė į darbininkų profesinį sąjūdį, dėdami daug pastangų paversti šį sąjūdį savo politinių siekimų įrankiu“⁴⁹. Ir tai jiems tuo metu – 1919 m. rudenį, pasak cituojamo žymaus LSDP veikėjo, „sekėsi, nes smarkiai nusilpusi LSDP negalėjo profesiniam darbininkų sąjūdžiui skirti pakankamai žmonių ir lėšų“⁵⁰.

24, Nr. 69, p. 2; Angarietis, Z. Lietuvos social-pardavikų pirmtakūnai, *ten pat*, p. 3; Kairys, Paknys, Sleževičius visi tarnauija darbininkų priešams, *ten pat*, Nr. 19, p. 4; Kapsukas, V. Vėl išlindo... L.S.-D.P., *ten pat*, 1919 09 05, Nr. 73, p. 2–3; B-is, M. [Angarietis, Z.] Social-pardavikų konferencija, *ten pat*, 1919 10 25, Nr. 75, p. 4; B-is, M. [Angarietis, Z.] Išlenda ylos iš maišo. 1919 10 30, Nr. 76, p. 2; Kaip perekinčikas Požela registravo bolševikus, *ten pat*, p. 5; Social-išdavikų balsas, *ten pat*, p. 5; Kaunietis. Social-pardavikų jėgos, *ten pat*, 1919 11 07, Nr. 77, p. 3–4; Angarietis, Z. Ar galima eiti išvien su social-pardavikais? *ten pat*, p. 3–4; Korespondencijos, *ten pat*, 1919 11 17, Nr. 78, p. 7–8; V. K. Buožių agentai darbininkų eilėse, *ten pat*, 1919 11 15, Nr. 79, p. 3; LSDP – social-parsidavėliai, *ten pat*, 1919 11 30, Nr. 80, p. 20; V. G. [Kapsukas, V.] Nebuvėlė LSDP konferencija, *ten pat*, p. 22; A., Z. [Angarietis, Z.] Blogos lauko darbininkų padėties kaltininkai, *ten pat*, 1919 12 07, Nr. 81, p. 41; A., Z. [Angarietis, Z.] Visų tautų social-pardavikai vienodi, *ten pat*, 1919 12 31, Nr. 84 (116), p. 85.

⁴⁷ Partijos organizacinės darbuotės apžvalga 1924–1925 metais, LCVA, f. 937, ap. 1, b. 34, l. 30.

⁴⁸ *Ten pat*.

⁴⁹ Bielinis, K. *Gana to jungo*. New York. 1971, p. 417.

⁵⁰ *Ten pat*, p. 417–418.

Taigi, vieno iš tuometinių LSDP lyderių K. Bielinio teigimu, socialdemokratams rinkimų į St. Seimą kampanijoje labai trukdė „bolševikų skaldomasis darbas“. Būtent jis, anot minėto socialdemokrato, daug „svėrė“ Marijampolės ir Telšių apygardose, dėl to „socialdemokratų partija čia nespėjo atsistatyti ir neįteikė kandidatų sąrašų“⁵¹. Kalbant apie Marijampolės apskritį, neatmestina, kad čia socialdemokratų „neatsistatymui“ įtaką darė šios apskrities socialistinėje politinėje spektro dalyje su jais konkuravę ir tam tikros reikšmės turėję, kurį laiką ir savo laikraštį „Žemė ir laisvė“ leidę revoliuciniai socialistai liaudininkai⁵². Reikia priminti, kad 1920 m. pradžioje socialdemokratams Lietuvoje dėl įtakos darbininkijai ir socialistinėms idėjoms paveikiai inteligentijai reikėjo konkuruoti ne tik su komunistais, bet ir su kitomis radikaliomis socialistinėmis grupėmis⁵³.

Dar vienas nepalankus veiksnys sėkmingam socialdemokratų dalyvavimui St. Seimo rinkimuose buvo tai, kad 1919 m. rudenį – 1920 m. pavasarį LSDP susidūrė su tam tikrais valdžios daromais jų veiklos varžymais. 1919 m. spalio pabaigoje socialdemokratams nebuvo leista organizuoti savo partijos konferencijos⁵⁴. 1919 m. lapkričio 30 d. priėmus spaudos įstatymą, jau netrukus – 1919 m. gruodžio 18 d. buvo uždraustas Lietuvos socialdemokratų partijos laikraštis „Socialdemokratas“, 1919 m. teišėjus tik keturiolikai šio laikraščio numerių. O juk spauda tuo metu vaidino labai svarbų vaidmenį rinkimų agitacijoje.

„Socialdemokrato“ leidimas atnaujintas tik po St. Seimo rinkimų 1920 m. balandžio 17 dieną. Socialdemokratų veiklą dažnai varžė ir karo stovis, kuriam esant galiojo ypatingieji valstybės apsaugos įstatymai, suteikę plačius įgaliojimus karo komendantams ir smarkiai

⁵¹ Partijos organizacinės darbuotės apžvalga 1924–1925 metais, LCVA, f. 937, ap. 1, b. 34, l. 29.

⁵² Žr.: Marijampolėje leista *Žemė ir laisvė*, 1920. Taip pat Marijampolėje 1919–1920 m. buvo leidžiamas ir revoliuciniams socialistams liaudininkams artimas žurnalas „Aušrinė“.

⁵³ Žr., pvz.: Dėl agitacijos. *Darbas*. 1920 01 11, Nr. 2, p. 1.

⁵⁴ Iš Partijos gyvenimo. *Socialdemokratas*. 1919 11 06; Nr. 8, p. 1.

apriboję konstitucines piliečių laisves. Karo stovis buvo panaikintas tik 1920 m. kovo 1 d., kai iki kandidatų sąrašų sudarymo buvo likę tik pusantro mėnesio⁵⁵.

Reikia pabrėžti, kad tiek iki karo stovio panaikinimo, tiek ir vėliau pasitaikydavo, jog valdžia trumpam laikui sulaikydavo LSDP veikėjus, net pačius lyderius, darydavo kratas net jų pačių namuose ar skirdavo namų arešto. Pavyzdžiui, 1920 m. vasario mėnesį LSDP lyderis S. Kairys, apkaltintas tuo, kad jo skaityta paskaita „Lietuvių – lenkų santykiai ir Steigiamasis Seimas“ virto mitingu, vieną parą buvo išlaikytas namų arešto sąlygomis Šiauliuose⁵⁶.

1920 m. kovo 13 d. veždamas iš Šiaulių į Panevėžio rinkimų apygardą LSDP rinkimų sąrašą, Radviliškio geležinkelio stotyje trumpam buvo sulaikytas Šiaulių apskrities valdybos ir Panevėžio rinkimų apygardos rinkimų komisijos narys, kandidatas į St. Seimo narius, vienas iš veikliausių beatsikuriančios LSDP veikėjų K. Bielinis⁵⁷.

Kadangi, kaip savo atsiminimuose rašo K. Bielinis, tai buvo paskutinė rinkimų sąrašų įteikimo apygardos komisijai diena, tai jis dėl šio sulaikymo rizikavo pavėluoti pateikti registracijai LSDP rinkimų sąrašą, dėl ko būtų prarasta galimybė LSDP dalyvauti St. Seimo rinkimuose minimoje rinkimų apygardoje⁵⁸. Savo atsiminimuose K. Bielinis tvirtino, kad minėtas jo sulaikymas nebuvo atsitiktinis ir kad tai buvo „kvalifikuotų politinių kriminalistų sumanymas“⁵⁹.

Tačiau vienas iš K. Bielinio suėmimą mačiusių žmonių skubiai telefonu paskambino Šiaulių apskrities valdybos pirmininkui socialdemokratui K. Venclauskiui. Šis paskambino į Radviliškio komendantūrą, kur buvo nuvestas sulaikytas K. Bielinis, ir „energingai“

⁵⁵ Truska, L. *Min. veik.*, p. 20; Maksimaitis, M. Teisinis rengiamasis Steigiamojo Seimo rinkimams, p. 117–118.

⁵⁶ Truska, L. *Min. veik.*, p. 17; Kairys, S. Laiškas redakcijai. *Darbas*. 1920 02 17, Nr. 12, p. 2.

⁵⁷ Žr.: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 94, l. 16; Bielinis, K. *Min. veik.*, p. 451–452.

⁵⁸ Bielinis, K. *Min. veik.*, p. 451–452.

⁵⁹ *Ten pat*, p. 452.

Šiaulių apskrities valdybos vardu užprotestavęs dėl šio sulaikymo, griežtai pareikalavo K. Bielinį tučtuojau paleisti. Tas netrukus ir buvo padaryta, tad K. Bielinis spėjo nuvažiuoti į Panevėžį, į rinkimų komisijos posėdį ir užregistruoti LSDP sąrašą⁶⁰.

Tačiau insinuacijos prieš socialdemokratų vyko ir toliau. Štai praėjus dienai po K. Bielinio suėmimo, naktį iš 1920 m. kovo 14 d. į 15 d. buvo padarytos kratos pas patį minėtąjį Šiaulių apskrities valdybos pirmininką, socialdemokratą, kandidatą į St. Seimo narius K. Venclauskį ir pas kai kuriuos kitus Šiaulių apskrities socialdemokratų⁶¹.

Čia ką tik paminėti įvykiai rodo tam tikrą politinį foną, kuriam esant Lietuvos socialdemokratams turėjo veikti ir dalyvauti St. Seimo rinkimų kampanijoje. Šį foną turėtų dar paryškinti ir patikima laikytina 1920 m. „Socialdemokrate“ pateikta informacija apie tai, kad St. Seimo rinkimų kampanijos metu rinkimų mitinguose socialdemokratams, anot minimo laikraščio korespondento, „keldamos didžiausią triukšmą kliudė kalbėti krikščionių demokratų partijos davatkos“⁶². „Socialdemokrate“ buvo pranešta ir apie tai, kad viename iš rinkimų mitingų krikščionių demokratų „buvo kurstoma mušti LSDP atstovą V. Poželą“⁶³.

Tenka iš dalies sutikti su istorinės apybraižos apie Lietuvos socialdemokratiją autoriumi J. Vilčinsku, pasak kurio, „mažai socialdemokratų partijai“ rinkimų į St. Seimą kampanijos metu „buvo sunku veikti“ ir kad „pilną veikimo laisvę prieš Steigiamojo Seimo sušaukimą turėjęs tik krikščionių demokratų blokas [Tautos pažangos partija turėjo visišką laisvę, tačiau buvo silpna partijos organizacija – G. M. *pastaba*] dėjo visas pastangas, kad socialdemokratams negalėtų nė pajudėti“. Nors tai yra socialdemokrato, taigi šališkas, požiūris, matyt, tam tikru laipsniu galime pritarti J. Vilčinsko teiginiui, kad krikščio-

⁶⁰ *Ten pat.*, p. 451–452; LCVA, f. 923, ap. 1, b. 94, l. 16.

⁶¹ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 94, l. 16.

⁶² Mūsų žinios. *Socialdemokratas*. 1920 05 06, Nr. 4 (118), p. 4.

⁶³ *Ten pat.*

nys demokratai rinkimų kampanijoje „naudodami bolševizmo baubą <...> baugino visuomenę, <...> kad socialdemokratai ir bolševikai tai tas pats“, kad jie „norį Lietuvos nepriklausomybę sužlugdyti“⁶⁴.

Jau po rinkimų – 1920 m. balandžio 24 d. „Socialdemokrato“ vedamajame straipsnyje „Dėl rinkimų į Seimą“ buvo aiškinama, kad per rinkimų kampaniją „krikščionims ne tik buvo suteikta „pilna laisvė, bet dar buvo teikiama komendantų ir milicijos pagalba“⁶⁵. Straipsnyje nurodoma, kad per rinkimų kampaniją „kunigai pavertė bažnyčias mitingų salėmis, kur niekieno neprieštarujami galėjo piršti „krikščionis“ ir plūsti savo priešus“.

Pasak cituojamo straipsnio, kunigai „išnaudojo išpažintį ir per ją veikė žmones balsuot už savo partiją“. Taip pat buvo rašoma, kad „per kunigus ant socialistų galvų buvo verčiami perkūnai ir išliejamos pamazgos ir buvo žadamas pragaras ir amžinas prakeiksmas tiems, kas nebalsuos už krikščionis“. „Žodžiu, – kaip rašė minimas „Socialdemokrato“ vedamasis, – iš bažnyčios ir tikėjimo klerikalai pasidarė savo partijos kromelį, iš šventųjų savo patronus ir padėjėjus, šlykščiai pasinaudodami žmonių pasitikėjimu, kaip dvasiški žmonių vadovai.“

Anot socialdemokratų, „klerikalai savo veikime nevengė melo, šmeižto ir darė neišpildomų pažadų“, „melagingai žmonėms įkalbinėjo, kad socialistai išgriaus bažnyčias, panaikins tikėjimą ir „sakramentus“, atims iš ūkininkų žemes, tuojaus įves komunas ir t. t.“. „Socialdemokrate“ buvo teigiama, kad krikščionys demokratai „muša žmones lazdomis ne per galvas ir nugaras, bet skaudžia jų sielą, jų tikėjimo jausmus, be atodairos vartodami Kristaus ir Dievo vardą savo klasės reikalams apginti“. Taigi, anot socialdemokratų, jie [krikščionys demokratai – *G. M. pastaba*] yra „tikri spekuliantai“⁶⁶.

St. Seimo rinkimų kampanijai apibūdinti buvo skirtas ir 1920 m. gegužės 13 d. „Socialdemokrate“ išspausdintas „Raudonojo dobilėlio“ pseu-

⁶⁴ Vilčinskis, J. *Min. veik.*, p. 121.

⁶⁵ Dėl rinkimų į Seimą. *Socialdemokratas*. 1920 04 24, Nr. 2 (16), p. 1.

⁶⁶ *Ten pat*.

donimu pasirašytas straipsnis „Krikščionių demokratų laimėjimas“⁶⁷. Šiame straipsnyje buvo aiškinama, kad rinkimų į St. Seimą kampanijos metu „visi kairieji, ypač socialdemokratai, buvo įtariamai esą „bolševikai“ ir areštuojami“. Pasak straipsnio autoriaus, darbininkams buvo trukdoma organizuotis, jų profesinės sąjungos nebuvo registruojamos, o socialdemokratai prisiartinus rinkimams buvo suvaržyti, priversti tylėti. „Pilniausia laisvė“, – kaip toliau rašoma straipsnyje, – buvo duota „tik krikščionių demokratų organizacijoms ir jų agitatoriams“. Taigi, straipsnio autoriaus teigimu, „kunigai bažnyčių sakyklas“, o kai kur „net klausyklas“ pavertė „politikos agitacijos tribūnomis“ ir „grasino nepriimsią išpažinties, nevažiuosią prie ligonių, baidė pragaru, jei kas išdrįs balsuoti ne už krikščionių demokratų „numerius“⁶⁸.

Socialdemokratai St. Seimo rinkimuose laikėsi nuostatos, kad vien tik jie „gali nuosaikiai [reikėtų suprasti – nuosekliai – G. M. *pastaba*] ginti darbininkų mažžemių ir bežemių reikalus“⁶⁹. Krikščionis demokratų jie apibūdindavo kaip „užsislėpusius monarchininkus, žmonių valdžios ir darbininkų priešus, kaip Dievo vardo spekuliantus“, kurie „savo partijos reikalams nesidrovi išnaudoti bažnyčios, išpažinties ir tikiybinių žmogaus jausmų“. Būtent taip per rinkimų į St. Seimą kampaniją Utenos apskrityje krikščionis demokratų apibūdino LSDP lyderis S. Kairys⁷⁰.

Nors, žinoma, visi čia minėti to meto socialdemokratų spaudoje pateikti St. Seimo rinkimų kampanijos vertinimai buvo veikiami aršios politinės kovos atmosferos ir, savaime suprantama, turėjo tam tikrą politinį-ideologinį ir partinį tendencingumą, tačiau akivaizdu, kad turint mintyje to meto lietuviškosios politinės kultūros brandos (tiksliau – nebrandos) laipsnį, taip pat ir visuomenės raidos lygį, labai

⁶⁷ Raudonasis doobilėlis. Krikščionių demokratų laimėjimas. *Socialdemokratas*. 1920 05 13, Nr. 5 (19), p. 2–3.

⁶⁸ *Ten pat.*

⁶⁹ Mūsų žinios. *Socialdemokratas*. 1920 04 24, Nr. 2 (16), p. 3.

⁷⁰ *Ten pat.*

tikėtina, kad čia minėti St. Seimo rinkimų kampanijos dalykai, apibūdinti ne faktų pateikimo, o komentaro – interpretacijos pateikimo būdu, tam tikru laipsniu iš tikrųjų reiškesi.

Baigdami apibūdinti socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimų kampanijoje aplinkybes ir ypatybes, galime apibendrintai teigti, kad, nepaisant visų čia minėtų buvusių ir pačių socialdemokratų akcentuotų (kaip kad matėme) nepalankių jiems aplinkybių, socialdemokratai, nors tarp jų ir buvo (kaip čia jau cituotame 1925 m. pranešime teigė K. Bielinis) „pradėjus reikštis Steigiamojo Seimo rinkimų boikoto kryptis“ (kuri „buvo nugalėta“)⁷¹, dalyvavo St. Seimo rinkimuose ir sugebėjo iškelti savo rinkimų sąrašus daugumoje – keturiose iš šešių – rinkimų apygardų. Kaip jau minėjome, dėl komunistų veiklos ir dėl to, kad iki tol nespėta čia atkurti partijos vietinių organizacijų, dėl „jėgų trūkumo“ LSDP, anot K. Bielinio, „neištesėjo pastatyti“ rinkimų sąrašų dviejose – I (Marijampolės) ir IV (Telšių) – rinkimų apygardose⁷².

Lietuvos socialdemokratų dalyvavimas St. Seimo rinkimų kampanijoje: kandidatų sąrašų ir kandidatų apibūdinimas

Trumpai apibūdinant LSDP rinkimų sąrašus atskirose rinkimų apygardose, pradžioje reikėtų paminėti, kad II (Kauno) rinkimų apygardoje LSDP iškėlė 19-os kandidatų į St. Seimą sąrašą, III (Raseinių) rinkimų apygardoje – 14-os kandidatų sąrašą, V (Panevėžio) rinkimų apygardoje – 27-ių kandidatų sąrašą ir pagaliau paskutinėje VI (Utenos) rinkimų apygardoje – 14-os kandidatų sąrašą⁷³.

⁷¹ Partijos organizacinės darbuotės apžvalga 1924–1925 metais, LCVA, f. 937, ap. 1, b. 34, l. 29. Apie St. Seimo rinkimų boikoto idėją žr.: *Ar ilgai bus sauvalybė? Darbas*. 1920 02 11, Nr. 10, p. 1.

⁷² *Ten pat*. Lietuvos teritorija St. Seimo rinkimams buvo suskirstyta į 10 rinkimų apygardų, tačiau keturių iš jų Lietuvos valdžia nekontroliavo – jos buvo okupuotos Lenkijos, dėl to rinkimai vyko tik šešiose rinkimų apygardose. Plačiau žr.: Sirutavičius, V. Rinkimai į Steigiamąjį Seimą: aktyvumo problema, p. 70–72.

⁷³ Žr.: *Socialdemokratas*. 1920 04 14, Nr. 1, p. 1–2. Tolesnė šiame straipsnio skyrelyje pateikiama LSDP kandidatų į St. Seimą sąrašų analizė yra paremta čia publikuotais LSDP sąrašais.

Net 15 socialdemokratų į St. Seimą kandidatavo daugiau nei viename rinkimų LSDP sąrašė, tai yra LSDP sąrašuose jie kandidatavo daugiau nei vienoje rinkimų apygardoje. Mat pagal St. Seimo rinkimų įstatymą vienas kandidatas į St. Seimą galėjo būti įrašytas net kelių, bet ne daugiau kaip penkių rinkimų apygardų vienos partijos (ar kurios nors kitokios grupės) sąrašuose. Tad trys žymūs socialdemokratų veikėjai – K. Venclauskis, K. Bielinis ir J. Byla – kandidatavo į St. Seimą net trijose – Kauno, Panevėžio ir Raseinių – rinkimų apygardose. 12 aktyvesnių ir žymesnių socialdemokratų – S. Kairys, V. Požela, S. Digrys, J. Paknys, V. Bielskis, A. Povylis, P. Gudavičius, P. Mažylis, P. Bugailiškis, E. Šukevičius, J. Čiurlys ir J. Urbšys – į St. Seimą kandidatavo dviejose rinkimų apygardose.

Iš viso į St. Seimą LSDP sąrašuose keturiose rinkimų apygardose kandidatavo 56 asmenys. Tarp jų matome tiek tuometinius partijos lyderius, tiek ir praeityje atskirais istoriniais laikotarpiais tokiais buvusius, 1918 m. vasario 16-osios akto signatarą ir vieną iš pagrindinių jo autorių S. Kairį, taip pat ateityje būsimą žymų teisininką, advokatą, 1926 m. būsiantį vidaus reikalų ministru kairiųjų Vyriausybėje V. Poželą. Be to, čia matome vieną iš labiausiai 1905 m. revoliucinių įvykių metu pasižymėjusį socialdemokratą, ateityje būsiantį vienu iš dviejų pagrindinių (šalia S. Kairio) LSDP lyderių, K. Bielinį, du buvusius II Rusijos Valstybės Dūmos narius, atstovavusius LSDP, – A. Povylį ir P. Gudavičių, žymius praeityje LSDP veikėjus vienu metu buvusiais vienais iš partijos lyderių – būsimą žymų teisininką bei istoriką A. Janulaitį ir žymų Lietuvos pramonininką V. Sirutavičių; žymiausias griežtai antibolševikiškai nusiteikusius lietuvių socialdemokratų veikėjus Rusijoje 1917–1918 m. pradžios laikotarpiu – buvusį Lietuvos karininkų sąjungos centro komiteto narį J. Bylą ir Lietuvių tautos tarybos Rusijoje, Lietuvių darbo žmonių tarybos Rusijoje narį, ateityje būsimą žymų Lietuvos bankininką ekonomistą S. Digrį.

Tarp socialdemokratų kandidatų į St. Seimą matome ir būsimąją paskutinį (laikotarpiu nuo 1938 m. gruodžio iki 1940 m. birželio)

tarpukario Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrą, o tuo metu jauną karininką J. Urbšį, ir būsimą žymų Lietuvos bankininką, būsimą Lietuvos banko valdytoją, o praeityje aktyvų LSDP veikėją, 1912 m. buvusį išrinktą kandidatą į LSDP CK narius J. Paknį. Taip pat tarp LSDP kandidatų į St. Seimo narius matome būsimus žymius tarpukario Lietuvos mokslininkus, būsimus Kauno universiteto rektorius „fiziką-chemiką“ V. Čepinskį, chemiką A. Purėną.

Remiantis „Socialdemokrate“ publikuotais LSDP rinkimų sąrašais atskirose rinkimų apygardose ir prie atskirų socialdemokratų kandidatų nurodytomis jų profesijomis ar užsiėmimais, galima atkreipti dėmesį į tai, kad keturiuose socialdemokratų sąrašuose į St. Seimą kandidatavo 9 darbininkai, 6 teisininkai, iš kurių vienas (K. Venclauskis) tuo metu ėjo Šiaulių apskrities valdybos pirmininko pareigas, 7 mokytojai ir 2 aukštųjų kursų dėstytojai (V. Čepinskis, S. Digrys), 5 gydytojai, 4 inžinieriai, 4 (arba 5) tarnautojai, 3 valdininkai, 2 karininkai, 2 siuvėjai, 1 geležinkelininkas, 1 matininkas, 1 kalvis, 1 knygrišys, 1 raštvedys, 1 kooperatorius, 1 ūkininkas, 2 (arba 1) mažžemiai ūkininkai, 3 buhalteriai ir 2 apskričių valdybų arba komitetų nariai.

Vis dėlto profesijos arba užsiėmimo aspektu apibūdinant LSDP kandidatus į St. Seimą, reikėtų pabrėžti, kad pristatant LSDP rinkimų sąrašus skirtingose rinkimų apygardose tų socialdemokratų, kurie kandidatavo daugiau nei vienoje rinkimų apygardoje, užsiėmimas dažnai buvo nurodomas skirtingai nei kad LSDP sąrašuose kitose rinkimų apygardose.

Pavyzdžiui, A. Povylius LSDP sąrašė Kauno rinkimų apygardoje buvo nurodytas kaip buhalteris, o Panevėžio rinkimų apygardoje kaip mažžemis ūkininkas. J. Byla LSDP sąrašuose Panevėžio ir Kauno rinkimų apygardose buvo nurodytas kaip karo teismo tardytojas, o Raseinių apygardoje kaip tarnautojas. K. Bielinis Raseinių ir Panevėžio rinkimų apygardose buvo pristatytas kaip apskrities valdybos narys, o Kauno rinkimų apygardoje kaip buhalteris. K. Venclauskis

Kauno ir Raseinių rinkimų apygardose LSDP sąrašuose buvo nurodytas kaip advokatas, o Panevėžio rinkimų apygardoje – kaip apskrities valdybos pirmininkas. Taip pat reikia pasakyti, kad, kaip matysime truputį vėliau, prie kai kurių į St. Seimą išrinktų socialdemokratų, pristatant juos kaip būsimus St. Seimo narius „Laikinosiose vyriausybės žiniuose“ bei oficioze „Lietuva“, bus nurodytos kitokios profesijos ar kitokie užsiėmimai, negu kad buvo nurodyta „Socialdemokrate“ publikuotuose LSDP rinkimų sąrašuose.

Aptarus LSDP dalyvavimo St. Seimo rinkimų kampanijoje ypatybes ir aplinkybes, apžvelgus LSDP rinkimų sąrašus ir šiek tiek apibūdinus į St. Seimą kandidatuojančius socialdemokratus, galima pereiti prie glausto pačių St. Seimo rinkimų rezultatų apskritai ir detalesnio LSDP rezultatų šiuose rinkimuose apibūdinimo.

Socialdemokratų dalyvavimo Steigiamojo Seimo rinkimuose rezultatai

Taigi 1920 m. balandžio 14–16 d. vykusiuose St. Seimo rinkimuose, kuriuose iš viso balsavo 682 291 Lietuvos pilietis (arba apie 90 proc. rinkėjų⁷⁴), daugiausia balsų (317,3 tūkst., arba 46,50 proc. visų rinkimuose dalyvusių rinkėjų balsų) gavo Krikščionių demokratų blokas (LKDP, LŪS, LDF), į St. Seimą buvo išrinkti 59 jų atstovai, kas sudarė 52,7 proc. visų (112-os) St. Seimo narių mandatų skaičiaus⁷⁵. LSLDP ir LVS blokas St. Seimo rinkimuose gavo 155,6 tūkstančio, arba 22,81 proc., rinkėjų balsų ir 29 St. Seimo narių mandatus, kas

⁷⁴ Oficialiais tarpukario statistiniais duomenimis, kuriems pritarė ir dalis istorikų, St. Seimo rinkimuose dalyvavo daugiau nei 90 proc. piliečių (t. y. balsavimo teisę turinčių Lietuvos gyventojų). Kitų istorikų požiūriu (tvirtinimu), dalyvavo 90 proc. ne piliečių apskritai, o tik į rinkėjų sąrašus įtrauktų piliečių. Plačiau apie tai žr.: Sirutavičius, V. Rinkimai į Steigiamąjį Seimą: aktyvumo problema, p. 65–84; Sirutavičius, V. Dar kartą rinkimų į Steigiamąjį Seimą klausimu. *Steigiamajam Seimui – 90*. Vilnius, 2011, p. 39–49.

⁷⁵ Šie ir kiti toliau pateikiami duomenys apie St. Seimo rinkimų rezultatus paimti iš: *Lietuvos statistikos metraštis*. T. 1, 1924–1926, p. 72–73; Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 97; Truska, L. *Min. veik.*, p. 24–25; Čepėnas, P. *Min. veik.*, p. 479.

sudarė 25,9 proc. visų St. Seimo narių mandatų. LSDP, už kurią balsavo apytiksliai 87,1 tūkstančio rinkėjų (tiksliai – 87 051 rinkėjas), arba 12,77 proc. visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų, gavo 13 St. Seimo narių mandatų. A. Smetonos vadovaujamos Lietuvos tautos pažangos partijos (LTPP), gavusios apie 12 tūkstančių rinkėjų balsų (1,76 proc.), ir Demokratinės lietuvių tautos laisvės santaros (DLTLS), gavusios tik apie 2,6 tūkstančio rinkėjų balsų (0,38 proc.), atstovų į St. Seimą nebuvo išrinkta. Keletą mandatų gavo tautinių mažumų atstovai: Žydų demokratinis susivienijimas, surinkęs 44,7 tūkstančio (6,55 proc.) rinkėjų balsų, gavo 6 mandatus, Lenkų centrinis rinkimų komitetas, gavęs apie 32 tūkstančius (2,6 proc.) balsų, gavo 3 mandatus, Lietuvos vokiečių komitetas, surinkęs 7,2 tūkstančio (1,06 proc.) rinkėjų balsų, gavo 1 St. Seimo nario mandatą.

Taigi atsižvelgiant į tuometinę LSDP organizacinę būklę ir kitas jai nepalankias aplinkybes bei sunkumus, su kuriais, kaip matėme, šiai partijai teko susidurti St. Seimo rinkimų kampanijoje, galima teigti, kad, bendrai paėmus, čia paminėti LSDP dalyvavimo St. Seimo rinkimuose visos Lietuvos mastu rezultatai skaitmenine ir procentine išraiška laikytini palyginti sėkmingais. Pereinant prie detalesnio LSDP dalyvavimo St. Seimo rinkimuose pristatymo, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad LSDP sąrašas daugiausia rinkėjų balsų gavo V (Panevėžio) rinkimų apygardai priklausiusioje Šiaulių apskrityje – 31,6 proc. šios apskrities rinkėjų balsų ir Biržų apskrityje – 31,0 proc. šios apskrities rinkėjų balsų⁷⁶. Šiose apskrityse LSDP sąrašai tiek pagal gautą rinkėjų balsų skaičių ir procentą užėmė pirmas vietas tarp visų čia rinkimuose dalyvavusių rinkimų sąrašų. Tarp visų lietuviškų rinkimų sąrašų LSDP sąrašas, gavęs 19,6 proc. rinkėjų balsų, pirmą vietą užėmė ir Kauno mieste, taip pat Panevėžio mieste, kur jis gavo 22,3 proc. rinkėjų balsų. Kauno mieste LSDP sąrašas gavo daugiau rinkėjų balsų netgi negu visi trys Krikščionių demokratų bloko sąrašai kartu

⁷⁶ Socialdemokratų gauti rezultatai St. Seimo rinkimuose pagal atskiras apskritis ir miestus čia ir toliau paimti iš: Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 98.

sudėjus (12,6 proc.). LSDP sąrašas gana daug rinkėjų balsų gavo Šiaulių mieste – 26,8 proc. ir Rokiškio apskrityje – 25,6 procento. Šiaulių mieste ir Rokiškio apskrityje LSDP sąrašai užėmė antras vietas tarp visų čia rinkimuose dalyvavusių atskirų rinkimų sąrašų.

Nemažai rinkėjų balsų – 27,9 proc. LSDP sąrašas gavo Kėdainių apskrityje, čia tarp visų šioje apskrityje rinkimuose dalyvavusių rinkimų sąrašų jis užėmė trečią vietą. Trečią vietą, gavęs atitinkamai 26,0 proc. ir 19,6 proc. rinkėjų balsų, LSDP sąrašas užėmė ir Ukmergės miesto bei Vilkaviškio apskrityje. Daugiau kaip 10 proc. rinkėjų balsų LSDP sąrašas dar gavo Šakių apskrityje (15,0 proc.) ir Ukmergės apskrityje. Mažiau nei 10 proc., tačiau daugiau nei 5 proc. rinkėjų balsų LSDP sąrašas gavo Panevėžio apskrityje (9,6 proc.), Utenos apskrityje (8,7 proc.), Trakų apskrityje (8,7 proc.), Kauno apskrityje (7,5 proc.), Ežerėnų (Zarasų) apskrityje (7,2 proc.), Raseinių apskrityje (6,2 proc.). Mažiau nei 5 proc. rinkėjų balsų LSDP sąrašas tegavo tik Tauragės apygardoje (1,0 proc.). Kadangi dviejuose rinkimų apygardose – Marijampolės ir Telšių – socialdemokratai, anot K. Bielinio, dėl „jėgų trūkumo“ „neištėsėjo pastatyti“ rinkimų sąrašų⁷⁷, tai šioms rinkimų apygardoms priklausiusiose Alytaus, Marijampolės, Seinų, Kretingos, Mažeikių ir Telšių apskrityse LSDP sąrašų St. Seimo rinkimuose nebuvo.

Apibendrinami žvilgsnį į LSDP rinkimų sąrašų rezultatus pagal atskirus miestus ir apskritis, galime kartu su istorike S. Noreikiene teigti, kad „socialdemokratai patraukė į savo pusę tam tikrą miestų gyventojų dalį“ ir kad „nemažas balsavusiųjų už LSDP skaičius buvo Kėdainių, Biržų, Šiaulių apskrityse“⁷⁸.

Daugiausia rinkėjų balsų socialdemokratai gavo V (Panevėžio) rinkimų apygardoje (į ją, be Panevėžio ir Šiaulių miestų, įėjo Biržų, Panevėžio ir Šiaulių apskritis), tad čia LSDP gavo daugiausia ir St. Seimo nario mandatų – 6 iš 24. Čia į St. Seimą buvo išrinkti socialde-

⁷⁷ Partijos organizacinės darbuotės apžvalga 1924–1925 metais, LCVA, f. 937, ap. 1, b. 34, l. 29.

⁷⁸ Noreikienė, S. *Min. veik.*, p. 97.

mokratai K. Venclauskis, V. Požela, V. Sirutavičius, K. Bielinis, P. Šemiotas ir J. Daukšys⁷⁹. Tris mandatus iš 20-ies socialdemokratai gavo II (Kauno) rinkimų apygardoje, į kurią įėjo Kauno miestas ir Kauno, Šakių, Trakų ir Vilkaviškio apskritys. Čia buvo išrinkti V. Čepinskis, J. Plečkaitis ir J. Pakalka⁸⁰. Po du LSDP atstovus į St. Seimą buvo išrinkta VI (Utenos) ir III (Raseinių) rinkimų apygardose. Čia buvo išrinkti atitinkamai S. Kairys ir A. Purėnas bei B. Cirtautas ir S. Digrys.

Nors tuometinė LSDP organizacinė ir politinė būklė buvo prasta, vis dėlto galime tvirtinti, kad, atlaikiusi valdžios trukdymus, komunistų puolimus ir LDF konkurenciją dėl įtakos darbininkijai, St. Seimo rinkimuose LSDP pasirodė palyginti gerai, atsižvelgiant į visas tas sėkmingam jos dalyvavimui nepalankias sąlygas ir aplinkybes.

Jeigu LSDP būtų iškėlusį savo kandidatų sąrašus ir Marijampolės bei Telšių rinkimų apygardose, tai labai tikėtina jos gautų rinkėjų balsų skaičius ir procentas, kaip ir gautų St. Seimo narių mandatų skaičius, būtų buvęs didesnis. Vėlesnio St. Seimo LSDP frakcijos sekretoriaus J. Pakalkos tvirtinimu, „galima teigti, kad suspėjus įteikti kandidatų sąrašus“ Marijampolės ir Telšių rinkimų apygardose LSDP frakcija „būtų padidėjusi dar bent dviems nariais“⁸¹.

Marijampolės rinkimų apygarda buvo viena iš tų rinkimų apygardų, kuriose St. Seimo rinkimuose LSDP nedalyvavo. Tad St. Seimo 24-ame posėdyje minėtas LSDP frakcijos narys J. Pakalka, atstovavęs frakcijai St. Seimo narių mandatų patikrinimo komisijoje, pareiškė, kad, socialdemokratų požiūriu, per St. Seimo rinkimus ne visai teisingai ir demokratiškai buvo paskirstyti mandatai, nes Marijampolės apygardoje buvo išrinktas 21 St. Seimo atstovas, oficialiai teigiant, kad jie atstovauja apytiksliai 318 tūkstančių gyventojų, o, anot socialdemokratų, realiai tai buvo atstovaujama tik 186 tūkstančiams gyventojų, taigi čia turėjo būti išrinkta tik 12 mandatų, tai yra 9 mandatais

⁷⁹ Žr.: *Lietuva*, 1920 05 09, Nr. 102, p. 1.

⁸⁰ Žr.: *Lietuva*, 1920 05 04, Nr. 97, p. 1.

⁸¹ Pakalka, J. *Min. veik.*, p. 69.

mažiau, negu kad buvo išrinkta⁸². Todėl J. Pakalka siūlė priimti atitinkamą St. Seimo rezoliuciją ir devynių atstovų mandatus pripažinti neteisėtais⁸³. Tačiau šio socialdemokratų pasiūlymo St. Seimo dauguma, kaip ir reikėjo tikėtis, nepriėmė, o pats šio pasiūlymo pagrįstumo klausimas reikalautų specialaus tyrimo.

Apibūdinę socialdemokratų dalyvavimą St. Seimo rinkimuose statistiniu požiūriu, pažvelkime į tai, kaip patys socialdemokratai vertino rinkimų rezultatus.

Socialdemokratų pateiktas St. Seimo rinkimų ir jų rezultatų vertinimas

Savaime suprantama, kad pagrindinis šaltinis, iš kurio galime spręsti apie tai, kaip patys socialdemokratai vertino St. Seimo rinkimus, jų rezultatus, taip pat ir savo pačių gautus rezultatus, yra tuo metu neoficialiu LSDP laikraščiu buvęs „Socialdemokratas“.

Taigi 1920 m. balandžio 24 d. „Socialdemokrate“ išspausdintame straipsnyje „Rinkimams pasibaigus“ buvo rašoma, kad St. Seimo rinkimai „neatvaizdina gerai ir teisingai visų krašto santykių, nes nebuvo galimybių pasirodyti jiems visoj pilnumoj ir aiškumoj“, mat „darbininkai – jų draugijos, spauda – negalėjo nė atsidusti, buvo smaugiami“⁸⁴. Minėtame straipsnyje buvo dėstoma, kad „žvalgyba – šitoji kolčiakų – krikščionių įstaiga po senovei kišo mūsų draugus į kalėjimą lyg nieko nebūtų atsimainę“. O „kitoj padėty“, anot socialdemokratų laikraščio, „buvo valdiškosios partijos – krikščionys ir pažanga“, kurios „laisvai nuo senai galėjo agituoti“, nes jų rankose buvo valdžia ir „jos turėjo visokių priemonių, kurių neturėjo kitos [partijos – G. M. pastaba]“.

Šiame straipsnyje vėl buvo akcentuojama, kad krikščionys demokratai per St. Seimo rinkimų kampaniją „pavertė bažnyčias į agitacijos

⁸² *Ten pat; Steigiamojo Seimo darbai* (toliau – SSD), 24 p–dis, 1920 07 07, p. 219.

⁸³ *Ten pat.*

⁸⁴ Rinkimams pasibaigus. *Socialdemokratas*. 1920 04 29, Nr. 3 (17), p. 2.

vietas ir neturėdami konkurentų su Dievo pagalba galėjo ramiai dirbti savo partijos naudai“. Tautos pažangos partija, pasak socialdemokratų, „neturėdama dangiškos pagalbos turėjo naudotis valstybiniu aparatu, jo priemonėmis“. Tačiau, kaip teigiama „Socialdemokrato“ straipsnyje, vis dėlto „valdiškos partijos prakišo“, kaip „prakišo ir visos palaidosios grupės ir grupelės, kurios ėjo į rinkimus nežinodamos, ko eina ir ką duoda“. Anot raide C pasirašiusio šio straipsnio autoriaus, rinkimai į St. Seimą „ėjo ne asmenimis, bet partijomis, turinčiomis aiškia politikos programą, dirbusiomis Lietuvoje ir įrodžiusiomis, kad turi atramą žmonėse“.

Toliau straipsnyje buvo rašoma, kad „gyvenimui buvo svetimi pavieni žmonės, geri ar blogi, svajotojai ir laimės ieškotojai, kurie tik save nešė, o paskui savęs nesivedė, kas juos laiduotų“. Tokius, straipsnio autoriaus žodžiais, „rinkimai išmetė ar net sutriuškino visai“ ir „jiems gyvenime ne vieta“. Straipsnyje dėstoma, kad „Pažanga“, kuri „buvo taip stipri valdžioje, kuri išvien su krikščionimis artimoj prietelystėje trukdė Lietuvos atstatymą, liaudies ant kojų atsistojimą, smaugė darbininkus, rinko karalius, meilinos prie kolčiakų užsieniuose ir Lietuvoje prie dvarininkų ieškodama paspirties visur tik ne Lietuvoje, ne darbo žmonėse, šitoji partija žuvo visai, nes negavo nė vieno atstovo“. Tai „Socialdemokrate“ buvo traktuojama kaip rinkėjų įvykdytas „visos valdžios politikos pasmerkimas“.

Straipsnyje „Rinkimams pasibaigus“ buvo įvertintas ir Demokratinės lietuvių tautos laisvės santaros dalyvavimas rinkimuose. Ši partija buvo apibūdinta kaip „liberalų inteligentų paradas, užsinorėjusių viešpatauti ant žmonių, bet į žmones nėjusių“. Todėl ir „žmonės pro juos praėjo“ ir ši partija taip pat negavo nė vieno atstovo. Čia cituojamame straipsnyje buvo išsakoma hipotezė, kad galbūt „pasimokinę iš rinkimų“ „santariečiai grįš į gimtąjį lizdą, iš kurio buvo išėję, į demokratus liaudininkus“.

Straipsnio, skirto rinkimų į St. Seimą išdavoms aptarti, autoriaus nuomone, rinkimuose dalyvavusi „lenkų partija“ buvo dvarininkų,

siekusių išgelbėti savo dvarus, prisidengiant „tautine lenkų skraiste“, partija, kuri „liaudyje nedaug terado šalininkų“.

Kaip rašoma minėtame straipsnyje, „visa kova rinkimuose ėjo tik tarp trijų partijų – krikščionių demokratų, liaudininkų ir socialdemokratų, kur socialdemokratai daugiausia veikė tarp darbininkų, liaudininkai – tarp valstiečių, krikščionys, pridirbę keleto partijų, veikė tarp abiejų visuomenės klodų, norėdami sulipdyti tikybiniiu kitu“. Bendra, kaip teigiama „Socialdemokrato“ straipsnyje, šiose „varžytinėse“ buvo „aštrus valdžios politikos pasmerkimas“, nes ir „krikščionys turintys gerą uoslę išsižadėjo savo draugų ir auklėtinių valdžioje – visokių draugelių, merkių: taip jie žmonėms įgriso, jog užtardami šiuos būtų prakišę rinkimus“. Taigi, toliau dėstoma straipsnyje, „rinkimai praėjo opozicijos obalsiais“, tokioje situacijoje „žmonės rinko net ir krikščionis, tik norėjo darbo žmonių, kurie eitų prieš ponus, o ne zakristijonų, klebonų interesų gynėjų“.

Straipsnio „Rinkimams pasibaigus“ autoriaus tvirtinimu, nors Seime krikščionys demokratai ir turės daugumą, tačiau visoje Lietuvoje jie daugumos neturi ir kad tik per „nesusipratimą ir dėl vylių jie surinko daugiau balsų“. Kita vertus, straipsnio autorius pabrėžia, kad „jau dabar aiškiai matoma, kaip „krikščioniškasis“ kitas trupa ir byra, (ir) neužilgo turės trūkti“. Mat „krikščionys nori apimti neapimamą daiktą – nori suvaryti į vieną krūvą dvarininkus, didelius ir mažus ūkininkus, kunigus ir darbininkus – kurių grupiniai, klasiniai ir asmens interesai nėra vienodi“.

Pasak apžvelgiamo straipsnio autoriaus, čia susidarančius „plyšius ir tarpus“ galėjo „laikinaai pridengti smarkiai varomoji demagogija“, tačiau tai „negali būti ilgiau“ ir kad „galingieji demagogai turės apmokėti išduotąjį vekselį“. Straipsnyje „Rinkimams pasibaigus“ prognozuojama, kad „apviltieji darbininkai, patekę į „Darbo Federaciją“, jeigu norės ginti darbininkų reikalus šiek tiek prasilavinę, prasytynę turės mesti šalin dvarininkus, pirklius, klebonus ir storakaklius ūkininkus, kreiptis kairėn, tenai ieškoti atramos“ ir kad „gyvenimas

spirs darbininkus sudaryti vieną partiją, kovojančią prieš buržuaziją, kurios reišėkėjai tuo tarpu yra krikščionys⁸⁵, kurie, straipsnio autoriaus spėjimu, turėjo sudaryti bendrą „bloką su dvarininkais ir miesto pirkliais prieš darbininkus“.

Taigi toks tat lietuviškai socialdemokratinis St. Seimo rinkimų rezultatų vertinimas buvo pateiktas 1920 m. balandžio 29 d. „Socialdemokrato“ numeryje. Vis dėlto pridėdami dar vieną kitą štrichą išsamesniam šio vertinimo vaizdai, turime pridurti, kad socialdemokratai pateikė ir tam tikrą teigiamą šių rinkimų rezultatų vertinimą. Kaip kad buvo rašoma 1920 m. gegužės 12 d. „Socialdemokrate“, „nežiūrint to, kad Seimo rinkimai buvo sudaryti ir praversti mūsų priešų ir aiškiai darbo žmonių nenaudai, vis tik 15 gegužės bus sėkminga Lietuvos gyvenimui diena“ ir su būsimu St. Seimo darbu „Lietuvos proletarai“ gaus „vieną neabejotą daiktą – patogesnes sąlygas pasirošti kovai su savo priešais, sustiprinti savo pajėgas ir eiti kovon atvirai didelėmis ir tvarkingomis miniomis“⁸⁵.

Baigdami apibūdinti socialdemokratų pateiktą St. Seimo rinkimų rezultatų vertinimą, be abejo, turime akcentuoti, kad tai buvo to meto socialdemokratinis požiūris į rinkimų rezultatus ir kad šio požiūrio pristatymas jokiū būdu nereiškia, jog šiuos rezultatus būtent taip ir reikia vertinti. Čia pateiktas tuometinis socialdemokratinis požiūris į St. Seimo rinkimų rezultatus leidžia savotiškai autentiškai pailustruoti to meto socialdemokratų politines-ideologines nuostatas ir kartu padeda geriau suprasti tiek rinkimų į St. Seimą laikotarpio, tiek apskritai šio Seimo darbo laikotarpio lietuvių socialdemokratų politinę laikyseną, ir tuo aspektu pateikti šį požiūrį yra naudinga.

Apibūdinę tai, kaip patys socialdemokratai vertino St. Seimo rinkimų rezultatus, pereikime prie socialdemokratų, išrinktų į St. Seimą, apibūdinimo.

⁸⁵ Keliui nusišviečiant. *Socialdemokratas*. 1920 05 12, Nr. 5(19), p. 1.

Į Steigiamąjį Seimą išrinkti socialdemokratai: asmenybės ir frakcija

Į St. Seimą buvo išrinkti šie LSDP atstovai: Bielinis Kipras, 36 m., kokio nors specialaus išsilavinimo nebuvo įgijęs, V. Daugirdaitės-Sruogienės knygoje apie Lietuvos St. Seimą profesiniu ir užsiėmimo požiūriu apibūdintas kaip „visuomenės darbuotojas“, oficialiuose į St. Seimą išrinktų asmenų sąrašuose, skelbtuose „Vyriausybės žiniuose“ ir oficioze „Lietuva“, šiuo požiūriu nurodomas kaip buhalteris, iki išrinkimo į St. Seimą dirbęs Šaulių apskrities valdybos nariu, atsakingu už finansus⁸⁶; Cirtautas Bronius, 39 m., laikomas teisininku, nors teisės mokslų nebuvo baigęs, nuo 1918 m. pabaigos iki išrinkimo į St. Seimą dirbęs taikos teisėju Kėdainiuose; Čepinskis Vincas, 49 m., „fizikochemikas“, Aukštųjų kursų lektorius; Daukšys Jurgis, 32 m., darbininkas; Digrys Stasys, 34 m., ekonomistas, valdininkas, Aukštųjų kursų lektorius; Kairys Steponas, 43 m., inžinierius, laikotarpiu iki St. Seimo darbo pradžios buvo atsidėjęs politinei veiklai; Pakalka Jonas, 26 m., „Vyriausybės žiniuose“ ir „Lietuvoje“ skelbtuose oficialiuose į St. Seimą išrinktų asmenų sąrašuose nurodomas kaip valdininkas, „Socialdemokrate“ skelbtuose LSDP kandidatų St. Seimą sąrašuose apibūdintas kaip tarnautojas; Plečkaitis Jeronimas, 32 m., mokytojas, 1919 m. dirbęs darbo ir socialinės apsaugos inspektoriumi Vilkaviškyje, paskutinius pusę metų iki St. Seimo rinkimų buvo (vengdamas suėmimo) pasitraukęs į Vokietiją, gyveno Berlyne; Požela Vladas, 41 m., juristas (teisininkas); Purėnas Antanas, 37 m., chemikas (V. Daugirdaitės-Sruogienės knygoje traktuojamas kaip inžinierius), mokytojas, nuo 1919 m. rugpjūčio ėjęs Rokiškio gimnazijos direktoriaus pareigas; Sirutavičius Vladas, 43 m., inžinierius, pramonininkas; Venclauskis Kazimieras, 40 m., teisininkas (prisie-

⁸⁶ Duomenys apie socialdemokratus, išrinktus į St. Seimą, paimti iš išrinktų St. Seimo narių sąrašo, išspausdinto „Vyriausybės žiniuose“ ir „Lietuvoje“. Žr.: *Vyriausybės žinios*. 1920 05 16, Nr. 31, p. 2; Steigiamojo Seimo narių sąrašas. *Lietuva*. 1920 05 15, Nr. 106, p. 2. Taip pat žr.: Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 41, 43, 47.

kęs advokatas), paskutinius metus iki išrinkimo į St. Seimą ėjęs Šiaulių apskrities valdybos pirmininko pareigas; Šemiotas Pranas, 25 m. amatininkas (kalvis).

Vėliau vietoj 1920 m. spalio 13 d. pasitraukusio iš St. Seimo narių A. Purėno ir 1921 m. sausio 17 d. pasitraukusio V. Sirutavičiaus socialdemokratams St. Seime atitinkamai nuo 1920 m. spalio 13 d. ir 1921 m. gegužės 24 d. atstovavo Šukevičius Eduardas, 33 m., tuo metu buvęs žurnalistu, „Socialdemokrato“ leidėju bei redaktoriumi, ir Povylis Antanas, 39 m., 1920 m. LSDP rinkimų sąrašuose figūravęs vienur kaip buhalteris, kitur kaip mažžemis ūkininkas, V. Daugirdaitės-Sruogienės knygoje priskirtas valdininkams⁸⁷.

Pirmaisiais St. Seimo darbo mėnesiais (1920 m. gegužę–rugsėį) Socialdemokratų frakcijai priklausė pagal „Darbo žmonių“ sąrašą išrinktas socialistas liaudininkas (bet ne socialistas liaudininkas demokratas) Kazys Lekeckas, 43 m., valdininkas⁸⁸. Taigi minėtais mėnesiais LSDP frakciją St. Seime sudarė 14 atstovų. Vėliau, kai K. Lekeckas 1920 m. rugsėį atsisakė St. Seimo nario mandato, vietoj jo St. Seimo nariu pagal minėtą sąrašą išrinktas K. Zubauskas LSDP frakcijos nariu netapo, nes, anot šios frakcijos sekretoriaus J. Pakalkos vėlesnio tvirtinimo, „jis į socialdemokratų frakciją nebuvo priimtas“⁸⁹.

Apibūdinant į St. Seimą išrinktus socialdemokratus, reikėtų atkreipti dėmesį į tokį aspektą kaip jų išsilavinimas. Anot istorikės V. Daugirdaitės-Sruogienės, išsilavinimo požiūriu LSDP frakcijos St. Seime nariai atrodė taip: 7 buvo baigę aukštąjį mokslą; 1 – nebaigęs aukštojo; 2 – pradėję, bet nebaigę vidurinės mokyklos; 4 – baigę pradinę mokyklą, 1 – savamokslis⁹⁰.

⁸⁷ Žr.: Vyriausybės žinios. 1921 06 16, Nr. 66, p. 3; Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 41.

⁸⁸ Pakalka, J. *Min. veik.*, p. 69–70; Blažytė, D. *Min. veik.*, p. 43.

⁸⁹ Pakalka, J. *Min. veik.*, p. 70.

⁹⁰ Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 47.

Tačiau iš tiesų yra tam tikrų neaiškumų, kaip traktuoti kai kurių į St. Seimą išrinktų socialdemokratų išsilavinimą. Akivaizdu yra viena, kad 7 LSDP frakcijos nariai (V. Čepinskis, V. Sirutavičius, S. Kairys, A. Purėnas, V. Požela, S. Digrys, K. Venclauskis) tiksliai buvo baigę aukštąjį mokslą⁹¹. Tiesa, istorinėje literatūroje galime rasti ir tvirtinimų, kad aukštąjį mokslą buvo baigę 8 St. Seimo LSDP frakcijos nariai, prie išvardintų 7 socialdemokratų pridėdant dar B. Cirtautą⁹². Vis dėlto turimi istoriniai duomenys ne tik kad neleidžia teigti, kad B. Cirtautas būtų baigęs aukštąjį mokslą. Maža to, atrodo, kol kas nerasta žinių, kad jis būtų jį ir pradėjęs. Panašu į tai (hipotetinė prielaida), kad B. Cirtautas teisininku tapo ir taikos teisėju 1918 m. pabaigoje buvo paskirtas dėl to, kad su teisininko (privataus advokato) darbo praktika jis susidūrė dirbdamas garsaus lietuvių teisininko P. Leono sekretoriumi⁹³.

Yra tam tikrų neaiškumų ir dėl to, kaip traktuoti ir kitų socialdemokratų, tapusių St. Seimo nariais, išsilavinimą. Pavyzdžiui, oficialiuose į St. Seimą išrinktų asmenų sąrašuose J. Plečkaitis nurodomas kaip mokytojas, jis 1902 m. buvo baigęs dviklasę mokyklą Virbalyje ir 1917 m. pavasarį vokiečių okupacinės valdžios įsteigtus mokytojų kursus lietuviams⁹⁴. Kaip traktuoti jo įgytą išsilavinimą pagal išsilavinimo gradavimą – pradinis, vidurinis, aukštasis išsilavinimas, neaišku, kaip ir neaišku, kuriai pagal išsilavinimą išskirtai St. Seimo narių socialdemokratų grupei jį priskyrė V. Daugirdaitė-Sruogienė.

⁹¹ Žr.: *Socialdemokratų Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 114, 121, 136, 170, 175, 184, 191.

⁹² Žr.: Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 46; Vilčinskas, J. *Min. veik.*, p. 125; Blažytė, D. *Min. veik.*, p. 43; Kašauskienė, V. *Min. veik.*, p. 87.

⁹³ Žr.: Tamošaitis, M.; Selenis, V. Cirtautas Bronislavas. *Socialdemokratų Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 111; Tamošaitis, M.; Selenis, V. Cirtautas Bronislavas. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 117.

⁹⁴ Tamošaitis, M.; Plečkaitis, J. *Socialdemokratų Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 161; Tamošaitis, M. Plečkaitis Jeronimas, *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 267.

Neaiškumų kelia ir žinios apie kai kurių kitų į St. Seimą išrinktų socialdemokratų išsilavinimą. Vis dėlto apskritai, anot istorikų, LSDP frakcija buvo labiausiai išsilavinusi Seimo frakcija – net 61,50 proc. jos narių buvo baigę aukštąsias mokyklas⁹⁵. Tiesa, taip teigianti istorikė D. Blažytė į aukštąjį mokslą baigusius sąrašą įtraukia ir B. Cirtautą, nors, kaip jau minėjome, neturime žinių, kad jis būtų baigęs aukštąjį mokslą.

Be to, istorinėje literatūroje yra išsakyta tam tikrų diskutuotinų dalykų ir apibūdinant į St. Seimą išrinktus socialdemokratus įgytos profesijos požiūriu. Štai V. Daugirdaitė-Sruogienė, pristatydamą atskirų St. Seimo frakcijų sudėtį pagal profesijas, nurodo, kad tarp socialdemokratų, išrinktų į St. Seimą, buvo 4 inžinieriai, 3 teisininkai, 1 mokytojas, 1 „visuomenės darbuotojas“, 1 ekonomistas, 1 amatininkas, 1 darbininkas, 1 žurnalistas ir 2 priskirti jungtinei „valdininkų, kooperatininkų ir savivaldybininkų grupei“⁹⁶. Susipažinimas su St. Seimo LSDP frakcijos narių biografijomis leidžia teigti, kad V. Daugirdaitė-Sruogienė, grupuodama juos pagal profesijas, „fizikochemiką“ V. Čepinskį ir chemiką A. Purėną priskyrė prie inžinierių⁹⁷, nors, matyt, kad tikrai teisingiau juos profesiniu požiūriu apibūdinti kitaip: V. Čepinskį – kaip mokslininką („fizikochemiką“) ir Aukštųjų kursų dėstytoją, o A. Purėną – kaip chemiką, mokytoją, švietimo sistemos darbuotoją⁹⁸. Tad tikrais inžinieriais iš St. Seime dirbusių socialdemokratų laikytini tik S. Kairys ir V. Sirutavičius.

Istorinėje literatūroje trys LSDP frakcijai priskiriami teisininkai, kaip matėme, buvo V. Požela, K. Venclauskis ir B. Cirtautas (nors pastarasis teisininko diplomo, kaip jau čia ne kartą minėjome, ir nebuvo gavęs). Nekylant kokių nors didesnių neaiškumų, kas iš LSDP

⁹⁵ Blažytė, D. *Min. veik.*, p. 43.

⁹⁶ Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Min. veik.*, p. 46.

⁹⁷ *Ten pat.*

⁹⁸ Žr.: Mitrulevičius, G. Čepinskis Vincas, *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 114; Tamošaitis, M. Purėnas Antanas, *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 175.

frakcijos St. Seime buvo ekonomistas, darbininkas, amatininkas, mokytojas ar žurnalistas (visa tai aiškiai matyti iš anksčiau pateikto socialdemokratų, išrinktų į St. Seimą, pristatymo), reikėtų pabrėžti, kad V. Daugirdaitės-Sruogienės pateiktame LSDP frakcijos narių grupavime pagal profesijas kaip „visuomenės darbuotojas“, matyt, kad buvo nurodytas K. Bielinis, o „valdininkų, kooperatininkų ir savivaldybininkų grupei“ ši istorikė veikiausiai priskyrė J. Pakalką ir A. Povylių. Taip pat panašu, kad į Socialdemokratų frakcijos narių grupavimą profesiniu požiūriu V. Daugirdaitė-Sruogienė neįtraukė trumpai šioje frakcijoje dirbusio, LSDP nepriklausiusio socialisto liaudininko mokytojo, rašytojo ir valdininko K. Lekecko.

Dar vienu ar kitu aspektu apibūdinant į St. Seimą išrinktus Socialdemokratų frakcijos narius, galima paminėti, kad du iš jų – V. Sirutavičius ir P. Šemiotas (nors tuo metu pastarasis buvo paprastas amatininkas – kalvis) buvo bajoriškos kilmės, kad vienas iš šios frakcijos narių – A. Povylius 1907 m. buvo II Rusijos Valstybės Dūmos nariu ir kad net 6 (K. Bielinis, B. Cirtautas, S. Digrys, J. Plečkaitis, A. Povylius, V. Požela) St. Seimo LSDP frakcijos nariai už savo revoliucinę socialdemokratinę veiklą 1905–1906 m. buvo suimti ir ilgiau ar trumpiau kalinti carinės Rusijos kalėjimuose⁹⁹. 1905 m. rudenį trumpam buvo suimtas ir E. Šukevičius¹⁰⁰. S. Digrys ne tik sėdėjo carinės Rusijos kalėjimuose, bet 1918 m. jam teko kalėti ir bolševikinėje Rusijoje¹⁰¹. J. Plečkaitis ne tik kalėjo 1906–1909 m., bet jam dar teko 6 savaites sėdėti ir Kauno sunkių darbų kalėjime 1918 m. pabaigoje – 1919 m. pradžioje¹⁰². Taigi matome, kad tarp socialdemokratų, išrinktų į St. Seimą, ne vienas buvo pasižymėjęs revoliucine-social-

⁹⁹ Žr.: *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 105, 111, 121, 161, 168, 171.

¹⁰⁰ *Ten pat*, p. 189.

¹⁰¹ Mitrulevičius, G. Digrys Stasys, *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 122.

¹⁰² Tamošaitis, M. Plečkaitis Jeronimas, *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*, p. 161.

demokratine veikla revoliucingaisiais 1905–1906 m. Lietuvoje ir ne vienas iš jų už savo socialdemokratinę veiklą buvo ir nukentėjęs.

Pereidami nuo socialdemokratų, išrinktų į St. Seimą, kaip asmenybių ir kai kuriais aspektais jų visumos apibūdinimo prie pačios frakcijos susiformavimo ir jos veiklos St. Seime pradžios apibūdinimo, akcentuokime, kad LSDP frakcija susidarė pirmomis St. Seimo posėdžių dienomis. Jos pirmininku buvo išrinktas K. Venclauskis, buvęs Šiaulių burmistras, advokatas ir, anot frakcijos sekretoriumi išrinkto J. Pakalkos, „kietas žemaitis“¹⁰³. K. Venclauskis, J. Pakalkos žodžiais, „ne tik frakcijos posėdžius gebėjo tvarkyti, bet ir Seimo plenumo autoritetingai jos nuomonę pareikšti“. Vienas žymiausių socialdemokratų veikėjų S. Kairys, to paties frakcijos sekretoriaus teigimu, „pasiėmė“ frakcijos vicepirmininko pareigas ir buvo „ideologinės linijos formuotojas ir faktiškas lyderis“. J. Pakalkos nuomone, S. Kairys „buvo išimtinai atsidaavęs partijos Centro komiteto pirminko darbui“¹⁰⁴.

Reikia pasakyti, kad renkant St. Seimo prezidiumą S. Kairiui buvo pasiūlytos Seimo pirmojo vicepirmininko pareigos, tačiau LSDP lyderis jų atsisakė¹⁰⁵. Socialdemokratai į Seimo prezidiumą sutiko deleguoti tik vieną iš dviejų sekretorių su patariamąjo balso teise. Juo išrinktas B. Cirtautas¹⁰⁶. Kaip rašyta „Socialdemokrato“ laikraštyje, „socialdemokratai, kad ir kviečiami dalyvauti prezidiume, atsisakė“ ir „tik informacijos tikslais laiko jame savo žmogų, kaip antrąjį sekretorių be sprendžiamąjo balso“¹⁰⁷.

Apibūdinant LSDP frakcijos santykį su St. Seimo darbui vadovaujančių organų formavimu, reikia pabrėžti, kad LSDP frakcijos pirmininkas K. Venclauskis įėjo į St. Seimo Seniūnų sueigą, į ją pa-

¹⁰³ Pakalka, J. *Min. veik.*, p. 83.

¹⁰⁴ *Ten pat.*

¹⁰⁵ *SSD*. 1 p-dis, 1920 05 15, p. 5, 7; 2 p-dis, 1920 05 17, p. 7.

¹⁰⁶ *SSD*. 2 p-dis, 1920 05 17, p. 7.

¹⁰⁷ St. Seimo darbuotė. *Socialdemokratas*. 1920 06 24, Nr. 8, p. 2.

gal 3-iajame posėdyje priimtą St. Seimo statutą įėjo St. Seimo prezidiumas ir frakcijų atstovai¹⁰⁸. 1921 m. kurį laiką į Seniūnų sueigą vietoj K. Venclauskio įėjo S. Digrys¹⁰⁹. Kadangi į St. Seimą išrinktų socialdemokratų darbo apibūdinimas ir analizė nėra šio straipsnio objektas, tai tuo ir būtų galima baigti Lietuvos socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimuose ir jų rezultatų aptarimą.

Išvados

1. Lietuvių socialdemokratai (LSDP) nuo pat politinės veiklos pradžios ir pirmosios politinės programos priėmimo pasisakė už radikaliai demokratinę būsimos Lietuvos Respublikos valdymo formą, kur svarbiausia valdžios institucija būtų demokratiškai išrinktas parlamentas. Nuo XX a. pradžios LSDP dokumentuose ir partijos ideologų tekstuose buvo pasisakoma už tai, kad būsimos Lietuvos Respublikos politinės santvarkos pagrindus nustatytų St. Seimas. XX a. antro dešimtmečio pabaigoje dėl įvairių veiksnių ir aplinkybių susidarius galimybei (at)kurti Lietuvos valstybingumą socialdemokratijos ideologinei tradicijai likę ištikimi socialdemokratai nuolat pasisakė už tai, kad kiek galima greičiau būtų organizuoti St. Seimo rinkimai.

2. Socialdemokratų dalyvavimo St. Seimo rinkimuose aplinkybės buvo labai sudėtingos: dar tik pradedanti atsikurti kaip organizacija, tuo metu itin negausi partija, veikianti valstietiškoje, nedaug darbininkijos turinčioje šalyje, 1919 m. rudenį – 1920 m. pavasarį susidūrė su valdžios vykdomais varžymais (uždarytas laikraštis, neleista susaukti partijos konferencijos, pasitaikė trumpalaikių žymių partijos veikėjų areštų etc.). Be to, socialdemokratai sulaukė komunistų, kurie veikė pogrindyje ir buvo gana populiarūs, itin aršaus idėjinio puolimo. Komunistai didelę agitaciją prieš socialdemokratų vykdė tarp

¹⁰⁸SSD. 3 p-dis, 1920 05 18, p. 12; *ten pat*, 1920 05 22, p. 37.

¹⁰⁹Mitrulevičius, G. Digrys Stasys, p. 122.

pastarųjų socialine atrama turinčių būti darbininkų. Dėl darbininkų paramos socialdemokratams teko konkuruoti ir su krikščioniška LDF, gerokai stipresne kaip organizacija.

3. Nors socialdemokratams rinkimų į St. Seimą kampanijos aplinkybės ir ypatybės buvo palyginti nepalankios, jie keturiose iš šešių rinkimų apygardų sugebėjo iškelti savo partijos kandidatų sąrašus, kuriuose šalia iki tol nežinomų darbininkų, amatininkų ir tarnautojų buvo ir žinomų politikos bei visuomenės veikėjų, ir iki tol jau žinomų, o ateityje garsiais mokslininkais tapsiančių inteligentų, ir būsimų žymių Lietuvos ekonominio gyvenimo veikėjų, ir tuo metu jau žinomų, ateityje dar žymesniais tapsiančių teisininkų, ir vienas ateityje garsus Lietuvos diplomatas.

4. Atsižvelgiant į labai sudėtingą partijos organizacinę būklę, ne tik valdžios daromus varžymus, bet ir aršų komunistų puolimą, taip pat į tokias objektyvias aplinkybes kaip agrarinis krašto pobūdis, nedidelis darbininkijos skaičius, galima daryti išvadą, kad LSDP St. Seimo rinkimuose pasirodė palyginti sėkmingai – gavo beveik 13 proc. rinkėjų balsų ir 13 mandatų St. Seime. Socialdemokratai gana gerai pasirodė Šiaulių, Biržų apskrityse (pirmos vietos tarp visų sąrašų), Rokiškio apskrityje (antra vieta tarp visų sąrašų), Kėdainių, Ukmergės, Vilkaviškio apskrityse (trečiosios vietos). Pagal rinkėjų balsų už partijos sąrašus skaičių, žvelgiant į rinkimų rezultatus atskiruose miestuose, matyti, kad LSDP gana sėkmingai pasirodė Kauno, Šiaulių ir Panevėžio miestuose.

5. Nors socialdemokratai itin kritiškai vertino St. Seimo rinkimų kampanijos aplinkybes bei ypatybes ir tvirtino, kad „Seimo rinkimai buvo sudaryti ir pravesti mūsų priešų ir aiškiai darbo žmonių nenaudai“, tačiau vis dėlto patį St. Seimo rinkimų faktą jie laikė naudingu darbininkų judėjimui, jo perspektyvoms ir tvirtino, kad su būsimu St. Seimo darbu Lietuvos darbininkai gaus „patogesnes sąlygas pasiruošti kovai su savo priešais, sustiprinti savo pajėgas ir eiti kovon atvirai didelėmis ir tvarkingomis miniomis“.

6. Apibendrintai apibūdinant į St. Seimą išrinktus socialdemokratus ir jų frakciją, galima teigti, kad tai buvo labiausiai išsilavinusi St. Seimo frakcija, turėjusi ryškių, jau iki tol savo veikla nacionalinio išsivadavimo judėjime (ypač per 1905 m. revoliucinius įvykius) pagarsėjusių, o ateityje ryškų vaidmenį tarpukario Lietuvos politiniame, ekonominiame bei socialiniame gyvenime suvaidinusių asmenybių, patyrusių ir užgrūdintų kovotojų už nepriklausomą demokratinę Lietuvą ir socialdemokratijos (socializmo) idealus. Ne vienas jų praeityje dėl to buvo trumpesnę ar ilgesnę laiką suimtas ir kalintas carinės Rusijos kalėjimuose.

LITHUANIAN SOCIALDEMOCRATS AND CONSTITUTIVE SEIM: PARTICIPATION IN ELECTION, RESULTS, FACTION

GINTARAS MITRULVIČIUS

Summary

Keywords: Constitutive Seim; Elections of the Seim (1920); Social democrats; LSDP; The faction of social democrats.

Lithuanian socialdemocrats spoke up for radically democratic form of governance of future Republic of Lithuania from the very beginning of their work and adaption of their first political program. From the beginning of the XX cent. Socialdemocrats spoke up for the institution of basics of political system of the Republic of Lithuania by the Constitutive Seim. At the of the end second decade of the XX cent. Social democrats, who were loyal to the social democratic ideological tradition, kept speaking up for the organisation of elections to the Constitutive Seim

as soon as it was possible. In the article are discussed different aspects of the relation between Lithuanian socialdemocrats and Constitutive Seim, with reference to different sources and historiography. The aspects are such as: circumstances and features of the participation in elections, lists of candidates, results of election, its evaluation, objectives and aims of the faction of social democrats in the Seim. After analysing these aspects it was come up with following conclusions:

1. The situation of the participation of social democrats in the election to the

Constitutive Seim was rather complicated: in 1919-1920 the social democratic party confronted with restriction from the side of government and savage ideological attack from the side of communists, who worked underground.

2. Though circumstances of election to the Constitutive Seim were not beneficial to social democrats, they managed to nominate the lists of the party candidates in four from six constituencies. In the lists of candidates there were not only unknown workmen, tradespeople or office workers, but also known political and society people;

3. Considering especially complicated organisational state of the party, restriction of the government, savage attack of communists and other objective circumstances, election to the Constitutive Seim

was rather successful to LSDP, as they got 13 percent of electorate votes and 13 mandates in Constitutive Seim.

4. Though social democrats judged the campaign of election to the Constitutive Seim especially critically, they considered the fact of election itself as very useful to the movement of workers and claimed that they will get better conditions to prepare for the fight with enemies and strengthen their force.

5. The faction of social democrats was the most educated faction in the Constitutive Seim. It had several personalities who later took an active part in political, economical and social life of Lithuania, and experienced and tempered fighters for independent Lithuania and ideals of social democracy.

Iteikta 2019 m. kovo 15 d.